

Арча район Советы КАРАРЫ

« 11 » декабрь 2019 ел

№ 299

Арча район Советының “2016-2021 елларга һәм 2030 елга кадәрге план чорына Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының социаль-икътисадый үсеше стратегиясен раслау турында” 2016 елның 16 августындагы 71 номерлы карарына үзгәрешләр кертү хакында

«Россия Федерациясендә стратегик планлаштыру турында» 2014 елның 28 июнендәге 172 - ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – ФЗ-172), «Татарстан Республикасында стратегик планлаштыру турында» 2016 елның 16 мартындагы 12-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы, «2030 елга кадәр Татарстан Республикасының социаль-икътисадый үсеше Стратегиясен раслау турында» 2015 елның 10 июнендәге 40-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы законы, Арча муниципаль районы Уставы нигезендә, Арча район Советы КАРАР бирде:

1. Арча район Советының "2016-2021 елларга һәм 2030 елга кадәрге план чорына Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының социаль-икътисадый үсеше стратегиясен раслау турында" 2016 елның 16 августындагы 71 номерлы карарына үзгәрешләр кертергә һәм аны кушымта нигезендә яңа редакциядә бәян итәргә.

2. Әлеге карарны Татарстан Республикасы Ррәсми хокукый мәгълүмат порталында (<http://pravo.tatarstan.ru>) бастырып чыгарырга һәм Арча муниципаль районының рәсми сайтында (<http://arsk.tatarstan.ru>) урнаштыру юлы белән халыкка игълан итәргә.

3. Әлеге карарның үтәлешен контрольдә тотуны Арча район Советының икътисади үсеш, авыл хужалыгы һәм әйләнә-тирә мохитне саклау мәсьәләләре буенча даими комиссиясенә йөкләргә.

Муниципаль район башлыгы,
Арча район Советы рәисе

И.Г.Нуриев

СТРАТЕГИЯ
социаль-икътисадый үсеш
Арча муниципаль районы
Татарстан Республикасы
2019-2021 елларга
һәм 2030 елга кадәр план чоры

Арча шәһәре, 2019 ел

Эчтәлек

2019-2021 елларга һәм 2030 елга кадәр план чорына Арча муниципаль районының социаль-иқътисады үсеш стратегиясе паспорты	3
1. Гомуми нигезләмәләр	5
2. АМР стратегиясенң максатлары һәм бурычлары	6
3. АМР социаль-иқътисади хәле характеристикасы	7
3.1. Төп белешмәләр һәм иқътисади-географик хәл үзенчәлекләре.	7
3.2. АМР төп социаль-иқътисади күрсәткечләре	8
4. АМР конкурент өстенлекләре	15
4.1. Транспорт-логистика инфраструктурасы	15
4.2. Хезмәт базары	16
4.3. Инвестиция эшчәнлегә	16
5. Социаль-иқътисады үсешнң институциональ факторлары	16
5.1. Институциональ факторлар кысаларында проблемаларның характеристикасы	21
5.1.1. Иқътисади үзжитешлелек	21
5.1.2 инвестицияләр жәлеп итүчәнлегә. Хезмәт активлығы	27
5.1.3 Кеше капиталы һәм хезмәт базары. Урбанизация	36
5.1.4. Дәүләт һәм муниципаль идарә	41
6. АМР стратегиясен тормышка ашыру сроклары	58
7. АМР стратегиясен гамәлгә ашыру механизмы	59
8. Арча муниципаль районы стратегиясен тормышка ашыруның социаль-иқътисады нәтижәлелеген бәяләү	60
9. Арча муниципаль районының социаль-иқътисады үсеш күрсәткечләре фаразы, шул исәптән авыл жирлекләре буенча	63

2019-2021 елларга һәм 2030 елга кадәрге план чорына Арча муниципаль районының социаль-иқтисадый үсеше стратегиясе паспорты

Стратегияне жаваплы башкаручы	Арча муниципаль районы башкарма комитеты
Стратегия Соисполнители	Арча муниципаль районы жирле үзидарэ органнары
Стратегия максатлары	Муниципальара кооперация элемтэлэрен үстерү, инвестиция жэлэп итүчэнлеген арттыру һәм югары житештерүчэнлекле эш урыннары булдыру нигезендэ Арча муниципаль районы халкының тормыш сыйфатын күтэрү
Стратегия бурычлары	<ol style="list-style-type: none"> 1) уңай инвестицион климат булдыру; 2) югары житештерүчэнлекле эш урыннары булдыру; 3) кеше капиталын торгызу һәм үстерү өчен шартлар тудыру; 4) төзеклэндерү дэрэжэсен күтэрү; 5) социаль-мэдэни хезмэтлэрнең сыйфатын күтэрү һәм аларның норматив тээмин ителешенэ ирешү.; 6) ял итү һәм эшлэу өчен уңайлы территория булдыру; 7) жирле үзидарэ органнары эшчэнлегенең нэтижелелеген арттыру; 8) муниципальара нэтижэле хезмэттэшлек системасын булдыру; 9) Арча муниципаль районының финанс-иқтисадый үз-үзен тээмин итү дэрэжэсен күтэрү.
2030 елга стратегияне гамэлгэ ашыруның төп нэтижелэре	<ul style="list-style-type: none"> - тулаем территориаль продуктның үсеше 2016 ел белэн чагыштырганда 80% ка; - республика буенча хезмэт житештерүчэнлеге 65% һәм уртача күрсэткечтэн ким түгел.; - АМР хезмэт хақы 85% ка артты һәм уртача республика

	<p>күрсәткеченнән түбән түгел;</p> <ul style="list-style-type: none"> - эшкә яраклы халык санын 15кә киметү ; %; - гомер озынлыгын 75 яшькә кадәр арттыру. - социаль өлкә хезмәтләре белән тәмин итү нормативтан ким булмаган дәрәжәдә. <p>Стратегия 2019-2021 елларга һәм Арча муниципаль районының 2030 елга кадәрге үсеше перспективасы белән эшләнгән</p>
<p>Финанслау стратегиясен*</p>	<p>ТР бюджеты: - 338 760,0 мең сум. Жирле бюджет: 20,0 мең сум. Бюджеттан тыш чыганаclar: 2 483 460,0 мең сум. Икътисади зона бюджеты**: 5 266,6 мең сум.</p> <p>* финанслау күләме ел саен жирле бюджетны формалаштырганда һәм кабул иткәндә билгеләнә (жирле бюджеттан финанслашуга бәйле чаралар өчен).</p> <p>Республика бюджеты акчалары исәбеннән финанслау күләме бюджетара мөнәсәбәтләрне формалаштыру этабында билгеләнә һәм Татарстан Республикасы бюджетын кабул итү барышында төзәтмәләр кертелә.</p> <p>** уртак проектларны гамәлгә ашыру максатларында икътисадый зонага керүче муниципаль берәмлекләр тарафыннан төзелә</p>

1. Гомуми нигезлэмэләр

2019-2021 елларга һәм 2030 елга кадәр чорга Татарстан Республикасы Арча муниципаль районының социаль-иқтисадый үсеш стратегиясе (алга таба-Стратегия) – АМР стратегиясе) «Россия Федерациясендә стратегик планлаштыру турында» 2014 елның 28 июнендәге 172-ФЗ номерлы Федераль законның, «Татарстан Республикасында стратегик планлаштыру турында» 2015 елның 16 мартындагы 12-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының һәм «2030 елга кадәр Татарстан Республикасын социаль-иқтисадый үстерү стратегиясен (алга таба-Стратегия – 2030) раслау турында » 2015 елның 15 мартындагы 40-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законының (алга таба-2030) төп нигезлэмэләре нигезендә эшләнә.

АМР стратегиясен тормышка ашыруның төп максаты – муниципальара кооперация элементларын үстерү, инвестицияләр җәлеп итүчәнлеген арттыру һәм югары житештерүчәнлеккә эш урыннары булдыру нигезендә Арча муниципаль районы (Алга таба-АМР) халкының тормыш сыйфатын арттыру.

АМР стратегиясен тормышка ашыру чоры алда аталган законнар белән аңлатыла.

АМР стратегиясен эшләү һәм гамәлгә ашыру барышында 2030 – 3, 6 һәм башка еллар стратегиясе белән билгеләнгән диапазоннарда өч еллык тайгак планлаштыру методын куллану планлаштырыла. АМР стратегиясенәң төп чаралары 2019-2021 еллардагы беренче өч елга тупланган.

Ел саен чаралар планын үтәү нәтижеләре буенча һәм АМР үсешенәң тышкы һәм эчке факторларыннан чыгып, чираттагы өч еллык план чорына чаралар детальләштерелә. АМР стратегиясенәң төп этабы тәмамлангач, 2021 елда, кирәк булган очракта, аңа тиешле үзгәрешләр кертеләчәк, шулай ук, өч еллык тайгак планлаштыру кулланып, чираттагы алты еллык чорга чаралар планы эшләнәчәк.

АМР социаль-иқтисади үсеш мәсьәләләрен хәл итү үсешкә комачаулаучы проблемалар исемлегендә һәм тикшерү элементларын нигезләнә.

Татарстан Республикасы Президенты Р.Н.Миңнеханов һәм Татарстан Республикасы премьер-министры А.В.Песошин һәм муниципаль берәмлекләр

Советы Президиумы рәисе М.З.Шакиров тарафыннан расланган Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте башкарма органнары һәм Татарстан Республикасы жирле үзидарә органнарының (алга таба – ДХБО) уртак чаралары планы нигезендә – АМР стратегиясе кысаларында Татарстан Республикасы муниципаль берәмлекләренен X съезды йомгаклары буенча АМР авыл жирлекләре социаль-икътисадый үсешенен үз планнарын эшлиләр. Аларның үтәлешенә мониторингны АМР башкарма комитеты (алга таба – АМР БК) тәэмин итә.

Мониторинг тәртибе, аның нәтижеләрен куллану «Стратегияне тормышка ашыру механизмы»⁵ бүлегендә тасвирланган.

2. АМР стратегиясенен максатлары һәм бурычлары

АМР стратегиясен гамәлгә ашыруның максаты – муниципальара кооперация элементләрен үстерү, инвестицияләр жәлеп итүчәнлеген арттыру һәм югары житештерүчәнлекле эш урыннары булдыру нигезендә Арча муниципаль районы (Алга таба-АМР) халкының тормыш сыйфатын күтәрү.

Формалаштырылган максатка ирешү өчен түбәндәге бурычлар хәл ителергә тиеш:

- уңай инвестицион климат булдыру;
- югары житештерүчәнлекле эш урыннары булдыру;
- кеше капиталын яңадан торгызу һәм үстерү өчен шартлар тудыру;
- төзекләндерү дәрәжәсен күтәрү;
- социаль-мәдәни хезмәтләренен сыйфатын күтәрү һәм аларның норматив тәэмин ителешенә ирешү;;
- ял итү һәм эшләү өчен уңайлы территория булдыру;
- жирле үзидарә органнары эшчәнлегенен нәтижелелеген арттыру;
- муниципальара нәтижәле хезмәттәшлек системасын булдыру;
- Арча муниципаль районының финанс-икътисадый үз-үзен тәэмин итү дәрәжәсен күтәрү.

3. Муниципаль районның социаль-икътисади хәле характеристикасы.

3.1. Төп белешмәләр һәм икътисади-географик хәл үзенчәлекләре.

Көнбатыш Кама Аланының төньяк өлеше үзәгендә урнашкан Татарстан Республикасының иң эре районнарының берсе АМР 1930 елда оешкан.

Административ үзәге-Арча шәһәре-Казансу елгасы ярында урнашкан, Татарстан башкаласынан 60 км ераклыкта урнашкан. Тимер юл станциясе Казан-Ижевск линиясендә, Казан-Киров автомобиль юлы узелы.

Арчага риваять буенча XIII гасырда Батый хан тарафыннан нигез салына. 1552 елда Иван Грозный указы буенча Арчага укчылар белән воевода жибәрелә, 1606 елда Арча крепость була. 1781 елда Арча өяз шәһәре оеша. 1926 елдан-авыл жирлегә, 1938 елдан - шәһәр тибындагы бистә, 2008 елның 24 июне шәһәр статусы бирелә. Район 1930 елда оешкан.

АМР территориясендә 1843 кв.м мәйданлы (Татарстан Республикасының гомуми мәйданының 2,72% ы) 52,3 мең кеше яши (1 нче таблица) (Татарстан Республикасы халкының 1,35%). Арчада 22,2 мең кеше яши (район халкының 42,6%). Районда түбәндәге милләт вәкилләре яши: татарлар (92%), руслар (6,9%), башка милләتلәр (1,1%). Районда 1 шәһәр һәм 16 авыл жирлегә, барлығы 127 торак пункт (2 нче таблица) төзелгән.

1 нче Таблица- АМР халкы саны динамикасы

Күрсәткеч исеме	Бер.үл.	2016	2017	2018	2019
Ел башына, шул исәптән яшьтәге халык саны:	мең.кеше	52,53	52,62	52,27	51,83
- эшкә яраклыдан яшьрәк	%	19,5	19,4	19,4	
- эшкә яраклы	%	57,5	57,2	56,8	
- эшкә яраклы өлкәнрәк	%	23,0	23,4	23,8	
Ир-атлар саны	мең.кеше	25,04	25,11	24,94	
Хатын-кызлар саны	мең.кеше	27,49	27,51	27,33	

Бүгөн АМР икътисадының төп юнэлеше-авыл хужалыгы житештерүе. Авыл хужалыгы производствосы специализациясе-терлекчелек һәм үсемлекчелек.

2 нче Таблица – АМР авыл жирлекләре

№	Жирлекнен исеме	Административ үзәк	Сан торак нокта	Халык саны (кеше)
1	Арча шәһәр жирлеге	Арча шәһәре	4	22 692
2	Апаз авыл жирлеге	Апаз авылы	6	1908
3	Качалы авыл жирлеге	Кәче авылы	5	1125
4	Наласа авыл жирлеге	Наласа авылы	3	892
5	Яңа Кенәр авыл жирлеге	Яңа Кенәр авылы	11	4582
6	Яңа Кишет авыл жирлеге	Яңа Кишет авылы	4	1132
7	Яңа Кырлай авыл жирлеге	Яңа Кырлай авылы	8	1912
8	Эзмә авыл жирлеге	Курса-Почмак авылы	15	2961
9	Урта Аты авыл жирлеге	Түбән Аты авылы	5	1038
10	Урта Курса авыл жирлеге	Урта Курса авылы	7	1024
11	Иске Кырлай авыл жирлеге	Түбән Мәтәскә авылы	9	2148
12	Иске Чүриле авыл жирлеге	Иске Чүриле авылы	10	1487
13	Ташкичү авыл жирлеге	Ашытбаш авылы	7	2614
14	Үрнәк авыл жирлеге	Үрнәк бистәсе	16	3341
15	Утар Аты авыл жирлеге	Утар Аты авылы	6	1211
16	Шушмабаш авыл жирлеге	Шушмабаш авылы	10	2208
17	Яңасала авыл жирлеге	Яңасала авылы	2	428

3.2. Арча муниципаль районының төп социаль-икътисади күрсәткечләре

АМР стратегиясе максатларына нигезләнеп, аны тормышка ашыруның төп чаралары Икътисади үсеш темпларын арттыруга, инвестицияләр жәлеп итүгә, социаль инфраструктураны үстерүгә, белем алу мөмкинлеген һәм сыйфатын, сәламәтлек саклау, торак, экологик иминлекне арттыруга юнәлдерелгән.

Икътисад өлкәсендә АМР территориясендә «АК Барс» ХК ААЖ, «АРЧА» ЖЧЖ, «Сервис Агро» ЖЧЖ һәм 62 КФХ кебек эре инвесторлар катнашында 12 авыл хужалыгы берләшмәсе эшли. 2016 елның 1 гыйнварына барлык категория хужалыклар буенча авыл хужалыгы тармагында эшләүчеләрнең уртача еллык саны 2814 кеше тәшкил итте.

АМР авыл хужалыгы товар житештерүчеләре тарафыннан энергияне сак тоту технологияләрен гамәлгә кертү буенча эш алып барыла. Бу максатларда булган машина-трактор паркын заманча, техник яктан камилләштерелгән машиналарга яңарту бара. Бүген АМРда 24 берәмлек югары житештерүчәнлекле чәчү комплексы, Нью Холланд маркалы 33 берәмлек чит ил ашлык жыю комбайны, Клаас Лексион һәм башкалар эшли. 100 гектар сөрүлеккә энергия белән тәэмин ителеш-179,2 ат көче (Татарстан Республикасы буенча-154 ат көче). Энергияне сак тоту технологияләре чәчү майданнарының 89,5% тан артыгында кулланыла, бу туфракның ундырышлылыгына йогынты ясый торган биологик факторларның әһәмиятен арттырырга мөмкинлек бирде. Перспектив сортлар кертелә. Гомумән алганда, үсемлекчелектә уңай динамика күзәтелә.

Терлекчелек өлкәсендә югары нәтижеләргә ирешү өчен, нәселле терлекләргә төп терлекне яңарту буенча эш алып барыла. Соңгы елларда АМР буенча терлекчелек биналары реконструкцияләнде, заманча саву жайланмалары урнаштырылды, бу терлекләрнең баш санын саклап калуга һәм арттыруга ярдәм итте.

Тулаем алганда, агросәнәгать комплексы (алга таба АПК) секторы АМР тулаем төбәк продуктында 44% тәшкил итә. 3 нче таблицада АМР икътисадының гомуми структурасы тәкъдим ителгән.

Район сәнәгатен азык-төлек, жинел сәнәгать һәм төзелеш материаллары житештерү тәшкил итә. Районның сәнәгать житештерүе структурасында 72,5% азык-төлек сәнәгате, 23,9% - төзелеш материаллары, 3,6% - жинел сәнәгать.

Кече һәм урта предприятиеләр әйләнеше 2019 елның 6 аенда 13% ка сизелерлек үсеш күрсәткән һәм 4,5 млрд. сумга якын тәшкил иткән.

Дәүләт урман фондын саклау һәм торгызу мәсьәләләре белән «Арча урманчылыгы»ДКУ шөгыльләнә.

АМР территориясендә торак-коммуналь хезмәтләре «Жилкомбытсервис» ЖЧЖ, «Водоканал-сервис» ЖЧЖ, «ТеплоСервис» ЖЧЖ һәм «Яңа Кенәр МПП ЖКХ»ААЖ күрсәтә. Халыкның торак-коммуналь хезмәтләргә тарифлары гамәлдәге законнар нигезендә билгеләнгән индекслар чикләрендә расланган.

Торак биналар төзелешенә бирелгән рөхсәтләр нигезендә каралган торак төзелеше күләме 2019 елның 9 аенда торак биналарның гомуми мәйданы буенча 22 856 кв.метр тәшкил итте.

Арча муниципаль районы-республиканың иң зур районнарының берсе, ул гомуми файдаланудагы автомобиль юлларының киң челтәренә ия. Юлларның гомуми озынлыгы 2016 елның 1 гыйнварына 1165,37 км тәшкил итә.

Коммуникация һәм Биллинг хезмәтләре базарында Арча ЗУЭСы предприятиесе үз эшчәнлеген алып бара. Район эчендәге телефон элементәсе санлы телефон станцияләре ярдәмендә тәмин ителә. 2016 ел башына АМР территориясендә «Таттелеком» ГАЖ челтәрләренә 9833 телефон челтәре абоненты тоташтырылган, шулардан 2015 елда 128 абонент, 2015 елда 8 721 югары тизлекле интернет абоненты, шулардан 563 е-2015 елда, 5 888 интерактив цифрлы телевидение абоненты, шуларның 657се-2015 елда, 3 169ы-мобиль элементә абоненты, шуларның 2 389ы-2015 елда. 2015 елда АМР телекоммуникацияләр инфраструктурасына инвестицияләренң гомуми күләме 7 610 000 сум тәшкил итте. АМРда мобиль элементәне Билайн, МТС, Мегафон, Летай һ.б. компанияләр тәмин итә.

Район территориясендә банк эшчәнлеген «Россия Саклык банкы» ГАЖ, «Ак барс Банк» ГАЖ, «Россельхозбанк»ГАЖ башкара.

Сәламәтлек саклау өлкәсендә «Арча ҮРХ» ДАССОсы, Яңа Кенәр участок хастаханәсе, Шушмабаш табиблык амбулаториясе һәм 56 ФАП хезмәт күрсәтә. Бу учреждениеләрдә 79 табиб, 357 шәфкать туташы, шулай ук 128 кече персонал эшли. Табибларның яртысыннан артыгы югары категориягә ия. Татарстанның төньяк-көнбатыш төбәгендә сәламәтлек саклау системасының төп базасы булып санала.

Нәкъ менә Арча үзәк район хастаханәсе жирлегендә инсультлы авырулар өчен Татарстан Республикасы Сәламәтлек саклау министрлыгы тарафыннан йөрәк-кан тамырлары үзәге жәелдерелде. Аларга 196 мең кеше яшәгән 7 район беркетелгән, шулай ук республиканың бөтен төньяк-көнбатышына хезмәт күрсәтүче икенче дәрәжәдәге травматология үзәге дә оештырылган. Арча үзәк район хастаханәсе базасында беренчел онкология кабинеты эшли.

Мәгариф системасына 35 мәктәп керә, аларның гомуми саны 5 338 кеше, 55 мәктәпкәчә белем бирү учреждениесе, аларда 2 447 бала белем ала. Ике өстәмә белем бирү учреждениесе - «Арча Укучылар сарае» һәм «Яңа Кенәр балалар ижат йорты», «Арча» балалар-яшүсмерләр спорт мәктәбе һәм «Арча Арена» балалар-яшүсмерләр спорт мәктәбе эшли.

Мәдәният тармагы 78 клуб учреждениесе, 57 китапханә, балалар сәнгать мәктәбе, район мәдәният йорты һәм «Казан арты» тарих-этнография музейе тарафыннан тәкъдим ителгән.

АМРда халыкның төрле категорияләренә социаль ярдәмне Татарстан Республикасы Хезмәт, мәшгульлек һәм социаль яклау министрлыгының халыкны социаль яклау бүлегенә бирә.

АМРның 2012-2015 елларда социаль-икътисади үсеште түбәндәге күрсәткечләр белән характерлана (3 нче Таблица).

3 нче Таблицада – 2018-2019 еллар чорында АМР социаль-икътисади үсеште күрсәткечләрен үзгәртү динамикасын бәяләү

Күрсәткеч исеме	2018 гыйнвар-декабрь		2018 гыйнвар-июнь		2019 гыйнвар-июнь	
	төбәк	РТ	төбәк	РТ	төбәк	РТ
Уртача айлык хезмәт хакы һәм минималь куллану бюджеты чагыштырмасы типовой гаилә әгъзасына, тапкыр	2,02	2,28	1,93	2,19	1,91	2,23
Эшсезлек дәрәжәсе, %	0,47	0,50	0,49	0,52	0,49	0,56

Күрсәткеч исеме	2018 гыйнвар-декабрь		2018 гыйнвар-июнь		2019 гыйнвар-июнь	
	төбәк	РТ	төбәк	РТ	төбәк	РТ
Жан башына өстәмә бәя, мең сум.	23,24	271,43	8,69	77,23	0,00	0,00
Өстәмә бәя, млн сум.	1 214	1 057 023	454	300 755	382	362 109
Жан башына тулы даирә буенча исәпләгәндә төп капиталга инвестицияләр (бюджет акчаларыннан тыш) мең сум.	22,73	92,71	5,50	21,54	9,33	22,60
Тулы даирә буенча төп капиталга (бюджет акчаларыннан тыш) инвестицияләр, млн сум.	1 188,19	361 029,22	287,66	83 889,87	483,75	88 126,62
Жан башына, кв. метр исәбеннән файдалануга тапшырылган торак йортларның гомуми мәйданы	0,52	0,62	0,17	0,31	0,23	0,37
Файдалануга тапшырылган торак йортларның гомуми мәйданы, кв. м	27 041	2 409 949	9 001	1 222 915	12 179	1 427 065
Жан башына салым һәм салым булмаган керемнәр, мең сум.	9,10	11,84	4,26	5,42	4,36	5,67
Салым һәм салым булмаган керемнәр, млн сум.	475,51	46 094,16	222,78	21 118,57	225,94	22 094,38
Жан башына чиста икътисадый эшчәнлек төрләре буенча үзләре житештергән товарлар төяп озатылган, мең сум.	48,06	723,01	28,88	340,12	12,17	359,53
Чиста икътисадый	2 512	2 815 591	1 509	1 324 538	631	1 401 688

Күрсәткеч исеме	2018 гыйнвар-декабрь		2018 гыйнвар-июнь		2019 гыйнвар-июнь	
	төбәк	РТ	төбәк	РТ	төбәк	РТ
эшчәнлек төрләре буенча үзләре житештергән товарлар төяп озатылды, млн. сум.						
Авыл хужалыгында эшләүче бер кешегә исәпләнгән авыл хужалыгының тулай продукциясе-мең сум.	1 687,00	2 114,90	185,30	321,20	244,24	392,48
Авыл хужалыгының тулай продукциясе(авыл хужалыгы оешмалары буенча), млн. сум.	3 894,37	120 432,03	406,55	17 267,39	510,96	19 999,95

Район икътисады**Төп күрсәткечләр**

Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018*
ТР буенча тулаем региональ продукт күләме	млрд. сум	1 867,3	1 933,1	2 114,2	2 440,3
Тулаем территориаль продукт күләме	млрд.сум	10,1	10,8	12,0	12,3
ТРда Ранг	урын	24	25	25	25
Тулаем төбәк продуктының күләме	%	0,5	0,6	0,6	0,5

Халыкның тормыш дәрәжәсе

Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018	2019
Тормыш дәрәжәсе (халыкның жан башына типлаштырылган гаилә әгъзасына карата МПБГА карата акчалата керемнәре)	тапкыр	1,41	1,41	1,26	1,42	1,17 гыйнвар-март
Жан башына акчалата керем	сум.	15	16	15	17	15 245,5

Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018	2019
		519,1	369,8	044,9	399,4	гыйнвар-март
Минималь куллану бюджеты (квартал өчен)	сум.	11 349	11 709	11 887	12 360	13 323 1 квартал
Уртача айлык хезмәт хагы	сум.	18 894,9	19 852,0	21 178,6	23 233,6	25 458,4 гыйнвар-май
ТР буенча уртача айлык хезмәт хагы	сум.	29 147,1	30 224,4	32 324,3	35 172,2	35 862,8 гыйнвар-май
Уртача айлык хезмәт хагы үсеше темплары	%	107,6	105,1	106,7	109,7	...
Эре һәм урта предприятиеләр һәм коммерциячел булмаган оешмалар хезмәткәрләренең уртача айлык эш хагы	сум.	19 979,4	21 434,7	23 218,7	25 602,7	...
Муниципаль мәктәпкәчә белем бирү учреждениеләре хезмәткәрләренең уртача айлык хезмәт хагы	сум.	16 763,5	16 855,5	17 143,0	18 341,0	...
Муниципаль гомуми белем бирү учреждениеләре хезмәткәрләренең уртача айлык хезмәт хагы	сум.	19 924,2	20 556,8	21 490,4	23 168,7	...
Муниципаль мәдәният һәм сәнгать учреждениеләре хезмәткәрләренең уртача айлык хезмәт хагы	сум.	16 660,9	17 000,1	23 775,7	27 350,9	...
Муниципаль физик культура һәм спорт учреждениеләре хезмәткәрләренең уртача айлык хезмәт хагы	сум.	12 977,3	14 464,6	17 029,9	0,0	...

3 нче таблицадан күренгәнчә, АМР социаль-икътисади үсешенен төп күрсәткечләре республика буенча уртача күрсәткечләрдән артып китә. Шулай итеп, узган елга тулаем территориаль продукт үсеше 114,4% тәшкил итте (Татарстан Республикасы буенча 109,3%). Төяп жибәрелгән товарлар күләме 119,8% ка артты, ә тулаем авыл хужалыгы продукциясе чагыштырма бәяләрдә 156,7% ка артты. Ваклап сату товар әйләнеше үсеше күзәтелә-республика буенча әлегә күрсәткечне 0,6% ка киметкәндә, 132,6% ка. Хезмәт хақы үсеше 113,7% тәшкил итте, бу республика күрсәткеченнән югары (105,7%).

Шуның белән бергә, АМР халкы үзгәрешсез диярлек (100,4%), эшчеләрнең исемлек буенча уртача саны 25% ка кимегән, шул ук вакытта теркәлгән эшсезләр саны 13% ка кимегән.

4. АМР конкурент өстенлекләре

4.1.Транспорт-логистика инфраструктурасы

АМР Татарстан Республикасының төньяк - көнбатышында, республика башкаласын Киров өлкәсе, Удмурт Республикасы һәм Пермь крае белән тоташтыручы транспорт магистральләрендә уңышлы икътисади-географик урында тора, ресурслар белән житәрлек дәрәжәдә тәмин ителешкә ия (руда булмаган файдалы казылмалар, урман, су, жир ресурслары).

АМР Казаннан бер сәгатьлек транспортта йөри. АМР территориясе үзенчәлек дәрәжәсе буенча үзләштерелгән уртача территорияләргә карый (АМР территориаль планлаштыру схемасы мәгълүматлары нигезендә). Халыкның уртача тыгызлыгы- 27,8 кеше (Республика буенча уртача күрсәткеч 1 квадрат метрга 55,7 кеше тәшкил итә).

Арча муниципаль районы төньякта Марий Эл Республикасы һәм Татарстан Республикасының алты муниципаль районы белән чиктәш:

көнбатышта-Өтнә һәм Биектау муниципаль районнары белән;

көнчыгышта-Балтач һәм Саба муниципаль районнары белән;

көнъякта-Теләче һәм Питрәч муниципаль районнары белән.

АМР территориясе, нигездә, калкулыклы тигезлектән гыйбарәт. Төньякта Нократ Увалы юлы рельефында Яхшы күзәтелә. Татарстан Республикасы

составында АМР Идел бие федераль округына, Европа макроикътисадыи зонасына һәм Идел бие икътисади районына керә.

АМР территориясе буенча магистраль газүткәргечләр һәм нефть үткәргечләр системасы, муниципальара әһәмияткә ия автомобиль юллары, тимер юл магистрале уза, алар йөкләр һәм пассажирлар агымын Россия Федерациясе регионнарына һәм Татарстан Республикасы эченә күчерүне тәэмин итә.

Әлеге магистраль транспорт коммуникацияләре кисешүләренең үзәге-Арча шәһәре.

АМР транспорт үтемлелегенең социаль Индикаторы күрсәткече буенча транспорт челтәрләреннән файдалану мөмкинлеге уңайлы районнар төркеменә керә, анда бу күрсәткеч 1 сәгатътән артмый.

Арча муниципаль районының табигый, социаль-икътисади, демографик шартларын яраштыру АПКны үстерү, сәнәгать һәм житештерү-эшлекле функцияләрен үтәү өчен уңайлы.

4.2. Хезмәт базары

Татарстан Республикасы муниципаль районнары арасында демографик йөкләнеш төркеменә 2 балл белән керә (биш баллы шкала буенча, анда уңай күрсәткеч 5 балл тәшкит итә, начар күрсәткеч-1 балл).

2015 нче елда теркәлгән эшсезләр санының кимүе күзәтелә. Моннан тыш, эшсезләр арасында 75% ын урта һәм югары һөнәри белемле АМР халкы тәшкит итә.

Арча муниципаль районы даими халык санының уңай тенденциясен саклап калган муниципаль районнарының азлыгына карый.

4.3. Инвестиция эшчәнлеге

Соңгы 5 елда төп капиталга (бюджет акчаларыннан тыш) инвестицияләр күләме уңай динамиканы саклай, һәм 2019 елның 6 аенда үсеш 68% тәшкит итте, бу агросәнәгать комплексын арттыручы күп кенә районнардан шактый югары.

5. Социаль-икътисадыи үсешнең институциональ факторлары

АМР Стратегия 2030да каралган икътисади зоналарга туры китереп, Кама алды икътисади районына керә.

Стратегия-2030 кысаларында Казан агломерациясенә керә торган Кама алды икътисадый зонасының стратегик үсешенә өстенлекле юнәлеше-шәһәр һәм авыл жирлекләре территорияләрен интеграцияләү.

Алда аталган максатларга һәм бурычларга ирешү өчен берничә проблема бар, аларның бер өлеше АМР стратегиясен гамәлгә ашыруның планлаштырылган чорына системалы характерда. Шул ук вакытта бу проблемаларны хәл итү АМР дәрәжәсендә идарә итү һәм хужалык карарларын кабул итү мәсьәләсендә генә түгел, ә республика һәм Россия Федерациясе дәрәжәсендә мондый карарлар кабул итү системасында да ята.

АМР Стратегиясен эшләүгә кадәр муниципаль районнар житәкчеләре һәм белгечләре катнашында Стратегик сессияне үткәру эше алып барылды. Аны үткәру Әлмәт муниципаль районының авыл жирлекләре башлыклары арасында үткәрелгән сораштыру нәтижәләре һәм институциональ матрицаның нигезенә салынган институциональ факторларны формалаштыру нәтижәләре буенча төзелде.

5	Кеше капиталы һәм хезмәт базары	Жирле үзидарә органы	
6	Дәүләт һәм муниципаль идарәсе	Жирле үзидарә органы, Дәүләт хакимиятенә башкарма органы	

4 нче таблицада төснөң интенсивлығы әлеге институциональ факторның тулаем алганда АМР социаль-икътисади үсеше һәм Эшчәнлекнөң аерым юнәлешләре өчен мөһимлеге дәрәжәсен күрсәтә.

Тәкъдим ителгән институциональ факторлар максималь куркыныч зоналарны идентификацияләү һәм идарә итү карарларын кабул иткәндә институциональ ловушкалар барлыкка килү куркынычы принцибы буенча сайлап алынды, алар, кагыйдә буларак, игътибар кимегәннән соң, аларга элеккеге халәтенә әйләнөп кайта, ә кайвакыт бу секторлардагы проблемаларны кискенләштерә. Өстәвенә, аучыларның һәркайсы мультипликация характерына ия булырга һәм проблемалы бәйлә секторларда яңа куркынычлар һәм янаулар барлыкка килүгә сәбәп булырга мөмкин.

Моннан тыш, институциональ матрицада санап үтелгән институциональ факторлар кысаларында карарлар формалаша торган идарә дәрәжәсе дә билгеләнгән.

Түбәндә китерелгән кыскача характеристика проблемалар кысаларында институциональ факторлар һәм тәкъдимнәр, аларны хәл итү.

Ачыкланган проблемаларны хәл итү буенча чаралар жыентыгы 11 нче таблицада китерелгән.

Ачыкланган проблемаларның функциональ бәйлелеге агачы 1 нче рәсемдә, АМР социаль-икътисади үсешенөң төп проблемасы белән китерелгән.

Чараларны гамәлгә ашыру, шул исәптән финанс ресурсларын да таләп итәчәк, күрәсең. Аларның исәп-хисап күләме АМР стратегиясендә китерелгән, әмма бюджет мөмкинлекләреннән һәм башка инвестицион ресурслардан чыгып, шулай ук Стратегия - 2030 чараларын тормышка ашыруның нәтижәлелегенә бәйлә рәвештә, бу параметрлар әлеге күләмнәрне нигезләү һәм яклау буенча АМР баланс комиссиясендә аныкланачак (бу хакта «АМР стратегиясен гамәлгә ашыру механизмы» дигән 7 бүлектә жентекләп бәян ителгән).

АМР стратегиясе чаралары функциональ бәйлелектә тора. Бу бер чараны үтәмәү башка чараның вакытына яки эчтәлегенә йогынты ясарга яки аны чаралар исемлегеннән төшерөп калдырырга, ә кайчагында башка берничә чара исемлегенә кертергә мөмкин, дигән сүз. Бу бәйлелек приведена Бу кушымта 3.

5.1. Институциональ факторлар кысаларында проблемаларнын характеристикасы

5.1.1. Икътисади самодостаточность

АМР икътисади яктан үз-үзен тээмин итү дигэндә АМР Керем потенциалының һәм АМР жирле үзидарә органы өчен беркетелгән чыгым вәкаләтләренә чагыштырмасы дәрәжәсе аңлашыла. Бу дәрәжәне бәяләүнең төп индикаторы булып жирле бюджет дефициты тора.

АМР бюджеты чираттагы план чорына бюджетара трансфертларны кулланып Татарстан Республикасы бюджетын формалаштыру процессында балансланган. 2018 елга жирле бюджетта үз керемнәребезнең өлеше 36% тәшкил итә.

Бюджет структурасы 5 нче таблицада тәкъдим ителгән, 2018 елга салым керемнәрендә төп өлешне 335 712 мең сум күләмендә НДСЛ (АМР территориясендә жыелган 91%) тәшкил итә.

Аерым тапшырылган вәкаләтләренә гамәлгә ашыру өчен субсидияләр һәм субвенцияләр күләме, шулай ук социаль өлкә оешмалары эшчәнлеген тээмин итүгә 835 545 мең сум тәшкил итә.

5 нче Таблицада АМР берләштерелгән бюджеты структурасы

Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018	2019 гыйнвар-май
1. Жирле бюджет керемнәре	мең сум.	1 038 564	1 159 399	1 178 530	1 310 455	534 762
1.1. Салым һәм салым булмаган керемнәр	мең сум.	401 407	429 956	454 559	475 514	193 478
1.1.1. Салым керемнәре	мең сум.	358 774	385 485	413 159	435 277	171 571
физик затлар керемнә салым	мең сум.	270 466	287 069	314 199	335 712	133 934
Бердәм керемгә салымнар:	мең сум.	26 049	27 314	31 089	30 628	14 328

Күрсәткөч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018	2019 гыйнвар-май
- патент рәвешендә алына торган салым	мең сум.	25	74	560	121	74
- эшчәнлекнең аерым төрләре өчен вмененный керемгә бердәм салым	мең сум.	17 720	17 003	15 593	14 988	6 543
- салым салуның гадиләштерелгән системасы	мең сум.	8 004	9 743	13 312	14 512	7 191
- бердәм авыл хужалыгы салымы	мең сум.	300	493	1 625	1 007	519
Физик затлар милкенә салым	мең сум.	8 367	6 339	8 597	9 168	766
Жир салымы	мең сум.	25 280	25 841	28 704	27 564	8 052
Дәүләт пошлинасы	мең сум.	5 067	3 911	3 717	3 486	1 478
Нефть продуктларына акцизлар	мең сум.	23 556	34 044	26 156	28 153	12 868
Башка	мең сум.	-11	0	0	1	0
.1.2. Салым булмаган керемнәр	мең сум.	42 633	44 471	41 401	40 237	21 908
дәүләт һәм муниципаль милектәге мөлкәтне файдаланудан керемнәр	мең сум.	7 760	8 625	9 484	14 366	4 553
матди һәм матди булмаган активларны сатудан кергән табыш	мең сум.	12 807	13 291	5 443	6 775	1 710
әйләнә-тирә мохиткә тискәре	мең сум.	1 591	2 524	902	566	325

Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018	2019 гыйнвар-май
Йогынты ясаган өчен түләү						
штрафлар, санкцияләр, зыянны каплау	мең сум.	4 135	3 701	4 583	4 309	1 972
башка салым булмаган керемнәр	мең сум.	3 487	11 716	13 123	12 754	12 954
1.2. Башка дәрәжәдәге бюджетлардан, шул исәптән	мең сум.	641 807	730 507	724 198	835 545	354 210
- дотацияләр	мең сум.	0	0	22 215	24 701	16 022
- субвенцияләр	мең сум.	0	0	318 458	358 363	149 429
- субсидияләр	мең сум.	0	0	313 858	390 926	187 635
ТРның башка бюджетара трансфертлары	мең сум.	0	0	69 668	61 556	1 124
бушлай башка акчалар	мең сум.	500	500	250	0	0
узган елларда субсидия, субвенцияләр һәм башка бюджетара трансфертлар калдыкларын кире кайтару	мең сум.	-5 150	-1 564	-478	-605	-12 926
2. Жирле бюджет чыгымнары	мең сум.	1 053 697	1 133 403	1 199 423	1 290 132	498 401
Гомумдәүләт мәсьәләләре	мең сум.	89 820	125 118	105 414	108 462	39 956
милли оборона	мең сум.	2 179	2 059	2 104	2 197	863

Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018	2019 гыйнвар-май
милли куркынычсызлык һәм хокук саклау. ЭШ	мең сум.	989	2 583	2 267	2 769	732
милли икътисад	мең сум.	24 067	76 075	109 631	112 013	8 000
торақ-коммуналь хужалык	мең сум..	131 420	98 173	96 541	73 258	25 125
охрана окружающей среды	мең сум.	1 449	1 281	2 481	308	0
мәгариф	мең сум.	688 497	710 069	745 672	825 385	350 359
мәдәният, кинематография	мең сум.	81 804	87 033	108 795	124 597	54 261
саламәтлек	мең сум.	656	702	740	770	0
социаль сәясәт	мең сум.	32 472	29 861	24 142	38 211	9 496
физик культура һәм спорт	мең сум.	344	450	1 637	2 164	9 609
массакүләм мәгълүмат чаралары	мең сум.	0	0	0	0	0
муниципаль бурычка хезмәт күрсәтү	мең сум.	0	0	0	0	0
Бюджет ара трансфертлар	мең сум.	0	0	0	0	0
3. Житешсезлек (-)	мең сум.	-15 134	25 996	-20 893	20 322	36 361
Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018	2019
Бюджетара мөнәсәбәтләр төзегәндә үз керемнәре белән закон нигезендә беркетелгән чыгымнарның тәэмин ителеше (статья 2007 елның 2 августындагы 38-ТРЗ номерлы	%	22,0	22,0	22,0	23,0	21,0

Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге	2015	2016	2017	2018	2019 гыйнвар-май
Татарстан Республикасы законы редакциясендә)						
<i>Белешмә: муниципаль районның берләштерелгән бюджетына ФЗКС күчерүләр нормативы</i>		%	94,5	96,5	100,0	100,0 ...

Социаль өлкәгә киткән чыгымнарغا килгәндә, аларның күләме республика дәрәжәсендә билгеләнгән нормативлар нигезендә формалаша. Әмма шунисын да билгеләп үтәргә кирәк, жирле бюджетка хужалык итүче субъектлар эшчәнлегенән, шулай ук бюджет оешмаларында бюджет акчаларын экономияләүдән кергән керемнәр киләсе бюджет елында жирле бюджетның гомуми күләмен арттырмый, чөнки закон нигезендә бу очракта бюджет трансфертлары күләме кими (үзгәرمәгән чыгым вәкаләтләре булганда).

Үсеш бюджеты бик аз, бу күләмнәр хисабына эре инвестицион проектларны гамәлгә ашыру мөмкин түгел. Шуна бәйле рәвештә, һичшиксез, бюджеттан тыш инвестицияләрне жәлеп итү, шулай ук АМР ның республика һәм федераль проектларда катнашуын киңәйтү аерым игътибар таләп итә.

Шулай итеп, АМРда иң житди проблемаларның берсе-бюджет дефицита һәм жирле әһәмияттәге мәсьәләләрне тиешле дәрәжәдә хәл итү өчен, шулай ук үсеш бюджетын формалаштыру өчен өстәмә салым һәм салым булмаган керемнәр булмау.

Шунисын да билгеләп үтәргә кирәк, АМР территориясендә эшчәнлек алып баручы кайбер предприятиеләр башка муниципаль берәмлекләрдә теркәлгән, бу АМР бюджетыннан төшеп калучыларның бер өлеше турында сөйли.

АМР белән аның составына керүче жирлекләр арасында бюджетара мөнәсәбәтләр булдыру мәсьәләсе дә төгәлләштерүне таләп итә.

Таблицада түбәндәрәк формалаштырылган проблемаларны хәл итүгә юнәлдерелгән чаралар китерелә. Әмма АМР икътисади яктан үз-үзен тәэмин итүнең түбән дәрәжәсен характерлаучы институциональ фактор (институциональ фактор)

башка институциональ факторлар кысаларында проблемаларны унышлы хэл итүнен нәтижәсе булып тора. Бу бәйлелек тәкъдим ителәчәк түбәнрәк кушымта 3.

6 нче Таблицада Икътисадый үзжитешлелек өлкәсендәге чаралар

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыг анак
1	Икътисадый зонаның ижтимагый Инвестицион советын формалаштыру	01.12.2021 ел.	Икътисадый зонаның муниципаль районнары башлыклары ТР Икътисад министрлыгы белән берлектә	-	-
2	Икътисадый зонаның ижтимагый Инвестицион советы Татарстан Республикасы Муниципаль берәмлекләр советы президиумында, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты каршындагы Икътисадый советта бюджеттан тыш чыганаclarны жәлеп итү хисабына гамәлгә ашырыла торган инвестиция проектлары буенча чираттагы финанс елына муниципаль берәмлекләр бюджетында өстәмә алынган керемнәрне саклап калу механизмын кулланып, салым салу базасын арттыру өчен муниципаль берәмлекләрне стимуллаштыру турындагы тәкъдимнәрне карау өчен тәкъдимнәр әзерләү	01.10.2021 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
3	АМР Инвестицион меморандумын Татарстан Республикасы һәм Россия Федерациясә төбәкләре товар житештерүчеләренә Арча муниципаль районында житештерергә мөмкин булган продукциягә ихтыяжы турындагы мәгълүмат нигезендә эшләү	01.06.2020 ел	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыг анак
4	Татарстан Республикасы Дәүләт заказы агентлыгы, республика маркетинг үзәге һәм Татарстан Республикасы Инвестиция меморандумыннан электрон каталогтан даими алынучы мәгълүмат нигезендә инвестицион урыннарның электрон базасын формалаштыру	01.06.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	10,0	Арча Муниципаль Районы Бюджеты
5	Үз эшчәнлеген АМР (һәм башка муниципаль берәмлекләр) территориясендә гамәлгә ашыручы хужалык итүче субъектларны теркәү мәсьәләсен Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты каршындагы Икътисадый советка кертү)	01.10.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
6	АМР территориясендә инвестицион йөкләнеш Турында үз производстволарын яки филиалларын булдырырга планлаштыручы инвесторлар белән инвестицион килешүләр өчен тәкъдимнәр әзерләү, аның асылы АМР территориясендә муниципаль преференцияләргә алмашка салым исәбенә куюдан гыйбарәт	01.10.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-

5.1.2 Инвестицияләр жәлеп итүчәнлеге. Эшлекле активлык

Кагыйдә буларак, инвестицион жәлеп итүчәнлек дәрәжәсе беренче тәртипнең ике факторына - инвестицион риск һәм инвестицион потенциалга (кертемнәрдән табыш алу) бәйле. Бу факторлар бәйле берничә икенче тәртиптәге мәгълүматлар, аларга кертергә була түбәндәге:

- географик урнашуы;

- ресурс-чимал;
- житештерү (житештерү һәм аның нәтижеләрен куллану өчен шартлар булу);
- кулланучылар (халыкның товарлар һәм хезмәтләр сатып алу мөмкинлегенә белән характерлана);
- инфраструктура (мәгълүмати, транспорт, житештерү инфраструктурасы, шулай ук инженерлык челтәрләренә тоташтыру мөмкинлегенә);
- интеллектуаль, ул кирәкле күләмдә һәм хезмәт ресурслары сыйфаты буларак характерлана.

АМРна килгәндә, аның географик хәле башка муниципаль районнарның күпчелегеннән республика башкаласы – Казан шәһәрәннән уңай якка аерылып тора. Шуның белән бергә АМР административ үзәген Казан шәһәре белән тоташтыручы юл нибары 12 метр киңлеккә ия (ике хәрәкәт полосасы белән), ягъни аның киңлегенә транспорт-йөк ташуны үстерергә мөмкинлек бирми. Биектау районы чикләреннән Арча шәһәрәнә кадәрге участка бүгенгә көндә юл йөкләнеше уртача нормативка туры килә. Казан шәһәре янындагы юл участогында дүрт тапкыр зур йөкләнеш бар. Бу хәл АМР стратегиясе чараларын гамәлгә ашыруның беренче этабында (2021 елга кадәр) транспорт-йөк ташуларын планлаштырылган арттыру өчен юлны реконструкцияләргә мөмкинлек бирми.

Яңа производстволар булдыру яки гамәлдәгеләренен күәтен киңәйтү кысаларында тулы инвентаризациясе булмаган АМР ирәкле яки тулы булмаган жәлеп ителгән житештерү мәйданнарында инвестицион эшчәнлекне үстерү мөмкин.

АМР халкының уртача керемнәре уртача республика дәрәжәсеннән ике тапкыр диярлек Түбән. Кулланучылар ихтыяжын арттыру өчен керем югарырак булырга тиеш, шулай ук кулланучылар тәкъдимнәре киңәйтелергә тиеш. Инде бүген үк район үзәгеннән ерак урнашкан авыл жирлекләренен аерым товарларына һәм хезмәт күрсәтүләренә ваклап сатудагы куллану товарлары бәясеннән 10-15% ка артыграк булуы күренә. Өлешчә бу транспорт һәм башка операция чыгымнар нәтижәсе булып тора, әмма монополиягә ваклап сату оешмаларының эшчәнлегенә өстенлек бирә торган анализ күрсәткәнчә.

АМР территориясендә эшчәнлек алып баручы кайбер оешмаларның салым учетына туктамыйча торы сәбәпле, жирле бюджеттан төшеп калучы керемнәре булу белән бәйле проблемалар бар. Кызганычка каршы, авыл жирлекләре территорияләренә актуаль генераль планнары, шулай ук житештерү көчләрен үстерү һәм урнаштыру буенча республика программасы юк. Әлеге хәлләр АМР инвестицион жәлеп итүчәнлеген киметәләр һәм АМР стратегиясе белән билгеләнгән чорга АМР жирле үзидарә органы эшчәнлеген нәтижәле планлаштыруда каршылыктар тудыралар.

Шулай ук АМР бизнес вәкилләренә һәм халкының эшлекле активлыгының житештерү дәрәжәдә булмавын билгеләп үтәргә кирәк. Бу әлеге субъектларның хәбәрдарлык дәрәжәсе түбән булу, финанс грамоталылыгының түбән булуы һәм инвестицион проектлар буенча (инициативалы, шулай ук муниципаль һәм дәүләт хакимияте органнары ягыннан) тәкъдимнәр булмау белән дә бәйле. Эшлекле активлыкны арттыруга АМР товар житештерүчеләренә, республиканың башка муниципаль берәмлекләренә һәм аннан читтәге төбәкләренә мөмкинлекләре һәм ихтыяжлары (технологик чылбырлар) турында мәгълүмат ярдәм итәр иде. Татарстан товар житештерүчеләре үзләре житештерә торган продукция һәм номенклатураны киңәйтү ниятләре нигезендә шундый мәгълүмат формалаштыра алса, Татарстан товар житештерүчеләре турында мәгълүмат Кама алды икътисадый зонасында булдырылган зона маркетинг үзәге тарафыннан формалаштырыла алыр иде. Бу вәкаләтләргә товарлар һәм хезмәт күрсәтүләргә сатып алу һәм сату турындагы мәгълүматларның электрон базалары белән идарә итү буенча республиканың эре операторларының берсе, мәсәлән, Татарстан Республикасы Дәүләт заказы агентлыгы башкара алыр иде.

Халыкның хезмәт активлыгын һәм мәшгульлеген арттыруның иң нәтижәле механизмнарының берсе-авыл жирлегендә авыл хужалыгы кулланучылар кооперациясен үстерү. Әлеге механизм шулай ук авыл хужалыгы товарлары житештерүчеләренә, авылда хужалык итүнең кече рәвешләренә һәм кулланучылар жәмгыятьләренә авыл жирендә тормыш сыйфатын яхшыртуга юнәлдерелгән авыл хужалыгы продукциясен һәм азык-төлекне сату базарларына керемнәрен арттыруда һәм алардан файдалану мөмкинлеген тәмин итүдә төп механизм булып тора. Әлеге механизмны куллану зарурлыгы Кама алды икътисадый зонасына керүче муниципаль

районнар житәкчеләре һәм белгечләре катнашында үткәрелгән Стратегик сессия нәтижәләре белән расланды.

Өстәмә рәвештә әлеге эшчәнлек юнәлеше АМР авыл жирлекләре башлыклары арасында үткәрелгән сораштыру нәтижәләре нигезендә билгеләнде һәм төзелде.

Әлеге юнәлешне үстерү алшартлары АМР эчке потенциалына, Агросәнәгать Комплексы өлкәсендә авыл хужалыгы товарлары житештерүчеләрнен эшчәнлегенен киң спектрына, шулай ук күптән түгел «2015-2017 елларга Татарстан Республикасында авыл хужалыгы кулланучылар кооперациясен үстерү» ведомство максатчан программасы белән расланган (Татарстан Республикасы Авыл хужалыгы һәм азык – төлек министрлыгының 2015 елның 21 октябрәндәге 241\2 номерлы боерыгы) бәйле.

Шулай итеп, әлеге институциональ фактор кысаларында түбәндәге проблемалар исемлеген формалаштырырга мөмкин:

- магистральләренен үткәрү сәләтен арттыру максатында якындагы өч елда Арча һәм Казан шәһәре арасындагы аерым юл участокларын реконструкцияләү перспективасы булмау;;
- АМР торак пунктлары арасында каты өслекле юллар кытлыгы;
- инвестицион тәкъдимнәр һәм инвесторлар өчен файдалы башка мәгълүмат формалаштыру өчен мәгълүмат технологияләрен куллану ; ;
- жир ресурсларыннан файдалануның нәтижәлелеге югары түгел;
- АМР эчендә дә, аның территориясеннән читтә дә технологик чылбырлар турында мәгълүмат булмау;;
- Татарстан Республикасының житештерү көчләрен үстерү һәм урнаштыру программасының булмавы;
- АМР эшчәнлегенен төп юнәлешләре: авыл хужалыгы продукциясен әзерләү, саклау, эшкәртү һәм сату буенча АМР авыл хужалыгы товар житештерүчеләре тарафыннан оештырылган кооперация системасы булмау;;
- авыл хужалыгы житештерүчеләренен гамәлдәге һәм төзелә торган житештерү куәтләрен Формалаштыру һәм модернизацияләү өчен шартлар булмау;
- АМР авыл жирлекләренен генераль планнары булмау.

7 нче таблицада санап үтелгән проблемаларны хэл итү өчен чаралар исемлеге китерелгән. Шуны да билгеләп үтәргә кирәк, 6 нчы таблицада китерелгән чаралар да әлеге проблемаларны хэл итүгә юнәлдерелгән.

7 нче Таблица. Инвестицияләр җәлеп итү өлкәсендә чаралар һәм эшлекле активлык

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
1	Файдаланылмаган житештерү мәйданнары, шул исәптән жир кишәрлекләре реестрын формалаштыру һәм инвентаризацияләү	01.06.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
2	Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгында Әлмәт муниципаль районы территориясендә тармак үсеше стратегияләре кысаларында яңа производстволарны урнаштыру һәм гамәлдәге житештерүне киңәйтү турында Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы утырышын әзерләү һәм үткәрү	01.09.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	-	-
3	Агломерация кысаларында муниципальара инвестицион проектлар буенча тәкъдимнәр формалаштыру	01.09.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	-	-
4					

№	Чара	Үтәү сроқлары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мен сум.	Чыганак
<i>Инвестицион проектларны тормышка ашыру, шул исәптән:</i>					
4.1.	<i>Барәңгене тирәнтен эшкәртү заводы төзелеше</i>	2020-2022 еллар	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, ТР авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрлыгы, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, ТР Инвестицион үсеш агентлыгы	Инвестицияләр күләме – 1 200 000,0	
4.2.	<i>Төзелеш материаллары житештерү. Авыл хужалыгы агрегатларын ремонтлау (ШЭ Фасахиев Д. Ш.)</i>	2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	2020 – 20 000,0 2021 – 2 400,0 2022 – 2 400,0	Бюджеттан тыш
4.3.	<i>Союз " АХКСЫ яшелчәләр эшкәртү буенча житештерүне булдыру»</i>	2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	2019 – 45 000,0 2020 – 45 000,0	Бюджеттан тыш
4.4.	<i>Алга " АХЖК ярмаларын эшкәртү буенча житештерүне булдыру»</i>	2016-2022 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	2020 – 30 000,0 2021 – 30 000,0	Бюджеттан тыш

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
4.5.	<i>Муниципаль сәнәгать паркын төзү. Профильле юнәлеш-авыл хужалыгы продукциясен эшкәртү</i>	2018-2020 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, ТР Инвестицион үсеш агентлыгы, Агросәнәгать паркының потенциал резидентлары-шәхси инвесторлар	2018 – 69 660,0 2019 – 72 360,0 2020 – 165 000,0	ТР бюджеты
4.6.	<i>Армада " ИК ЖЧДЖен арендага татышу өчен эшкәртү майданнары төзү</i>	2020-2021 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, шәхси инвесторлар	2020 – 30 000,0 2021 – 30 000,0	Бюджеттан тыш
4.7.	<i>Авыл хужалыгын эшкәртү проектын гамәлгә ашыру: сөт пакетлау, катнаш азык эшкәртү, СПК ит эшкәртү «Идел буе заводы " сөт алмаштыргычлары, премикслар һәм катнаш азык эшкәртү буенча Идел буе заводы».</i>	2019-2020 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	72 000,0	Бюджеттан тыш

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мен сум.	Чыганак
4.8.	"Армада" ИК ЖЧДЖ архитектура бетон эштитештерүен төзү»	2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	90 000,0	Бюджеттан тыш
4.9.	Агро мае " ЖЧДЖ көнбагыш мае эштитештерүне булдыру»	2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, шәхси инвесторлар	900 000,0	Бюджеттан тыш
5	Эшкуарлар һәм икътисади актив булмаган халык белән стратегик сессияне үткәрү	Квартал саен	Арча муниципаль районы башкарма комитеты икътисади зонага керүче муниципаль берәмлекләр эшкуарларын чакырып	-	-
6	Электрон база (реестр) һәм ЭМР территориясендә гамәлдә булмаган житештерү мәйданнары һәм жир кишәрлекләре (алга таба-"ПМ" БД) тиешле ИТ - тышчасы булдыру, алар янәшәсендәге кишәрлекләренә һәм инженер-техник тәэмин итү чөлтәрләрен жентекләп тасвирлау	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы мәгълүматлаштыру һәм элемтә министрлыгы, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, икътисади зонага керүче	10,0	АМР бюджеты

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мен сум.	Чыганак
			муниципаль берәмлекләрнен башкарма комитетлары		
7	КФҮтә эшқуарлар өчен бер тәрәзә системасын булдыру. АМР КФҮ тәрәзәсе аша эш регламентын эшләү	01.03.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
8	Оптимальлаштыру чаралары нәтижәсендә азат ителә торган социаль өлкә учреждениеләре мөлкәтен муниципаль казнага тапшыру регламентын эшләү. Бу объектлар турында "ПМ" электрон БДГА (реестр)	01.12.2019ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
9	АМР территориясендә тормышка ашырыла торган программалар һәм проектлар мониторингы регламентын эшләү	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
10	Икътисадый зонаның Маркетинг үзәген әлеге эш өчен жаваплылык үзәге итеп билгеләп, жирле товар житештерүчеләр продукциясен алга этәрүнең мәғлүмати-аналитик системасын эшләү һәм гамәлгә кертү	01.12.2020 ел.	Татарстан Республикасы мәғлүматлаштыру һәм элемтә министрлыгы, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	-	-

5.1.3 Кеше капиталы һәм хезмәт базары. Урбанизация

Урбанизациядәге иң житди проблемаларның берсе-аның стихияле характеры, бу торақлары һәм эш урыннары булмаган авыл халкының шәһәргә килү проблемасы кискенләшүгә китерә. Бу процесста төп фактор булып авыл территорияләрендә яшәүчеләрнең урта һәм югары оешмаларында укуы тора, һәм, кагыйдә буларак, төп үзәк булып Казан шәһәре тора. Бу проблема мультипликацияләү характерына ия, чөнки башкала хезмәт базарына һәм аның инфраструктурасына басым арта, шулай ук АМР эшкә сәләтле халкы өлешен сизелерлек киметә.

Шунысын да билгеләп үтәргә кирәк, урбанизация процессы шәхси ярдәмче хужалықларда авыл хужалыгы житештерүен киметүгә китерә.

Шуны да билгеләп үтәргә кирәк, яшьләргә жәлеп итү үзәге Арча шәһәре дә булып тора, чөнки Арча шәһәрендә яшәү сыйфаты, хезмәт хақы, ял итү күләме авыллардан яшьләр китүнең мөһим факторлары булып тора. Гомумән алганда, АМР хезмәт базары катлаулы икътисадый мөнәсәбәтләр системасыннан гыйбарәт. Хезмәт базарының төп элементлары-асылда мәшгуль хезмәткәрләр, "соры" хезмәт базарында эшләүче эшсезләр, шулай ук ММИ. Хезмәт базарының торышы 2016 ел башына 8 таблицада тәкъдим ителгән.

8 нче Таблица. 2019 елның 1 августына АМР хезмэт базары торышы

Күрсәткеч исеме	Үлчәү берәмлеге.	2015	2016	2017	2018	2019
Эшсезлек дәрәжәсе	%	0,87	0,65	0,56	0,47	0,56 1 августка
ТР буенча эшсезлек дәрәжәсе	%	0,80	0,71	0,57	0,50	0,56 1 августка
Эшсез статусына ия гражданның саны (мәшгульлек хезмәтендә исәптә торучы эшсез гражданның арасынан)	кеше	187	155	134	120	143,00 1 августка
Эшсезлек дәрәжәсе буенча методология MOT	%	3,1	2,7	2,7

"Район башлыгына сорау бир" рубрикасына килгән сорауга җавап Эшсезләрнең югары һәм урта һөнәри белеме (70%) булуы мөһим параметр булып тора, бу, һөнәри кадрларга кытлык булганда, өстәмә анализ таләп итә. Эшсезлек буенча пособие күләме шактый югары булганда (уртача республика дәрәжәсендә диярлек), соры хезмэт базары үсеше дә урын алгандыр. Ә профессиональ кадрларга кытлык һәм стратегик сессияләрдә барлык төркемнәр тарафыннан формалаштырылган һөнәри белем алу мөмкинлеге югары булмауны исәпкә алып, бу хәл тагын да мөһимрәк.

Арчада эш урыннары саны республиканың уртача хезмэт хакы дәрәжәсендә һәм аннан да югарырак-нибары 34%. АМР буенча уртача хезмэт хакы республикадагы уртача күрсәткечтән 30% ка кимрәк. Авыл халкының пенсия күләме һәм уртача республика буенча уртача күрсәткечтән шактый түбән булуын исәпкә алып, АМР халкының көндәлек ихтыяж товарларына, шулай ук озак кулланыла торган азык-төлек булмаган товарларга ихтыяжын канәгатьләндерүгә бәйлә житди проблема туа. Пенсияләрнең күләме төбәк дәрәжәсендә үзгәртелә алмый, чөнки бу федераль нәтижеләр вәкаләтләренә керә, әмма авыл жирлегендә пенсия яшендәге

гражданнарның керемнәрен арттыру аларны хезмәт эшчәнлегенә жәлеп итү юлы белән мөмкин, моны бу өлкәдә башка төбәкләрнең иң яхшы тәҗрибәләрен дә раслый.

Арча һәм Казан шәһәрләрен тоташтыручы транспорт коммуникацияләрен үзгәртеп кору мәсьәләләрен хәл иткәндә яшәү һәм эшкә урнашу өчен яшьләрнең Казанга китүе дә көчәйтелә ала.

Әгәр бу процессларны көчәйтүгә юл куймау буенча кисәтү чараларын күздә тотсак, хезмәт ресурсларының китүен туктатырга һәм хәтта башка территорияләрдән хезмәт ресурсларын жәлеп итәргә мөмкин.

Шулай итеп, кеше капиталын үстерү һәм хезмәт базары балансын үстерү өлкәсендәге проблемалар сыйфатында түбәндәге мәсьәләләргә формалаштырырга мөмкин:

- эшсезлекнең югары дәрәжәсә эшкә яраклы яшьтәге, урта һәм югары һөнәри белемгә ия булган кешеләр арасында;

- Арча муниципаль районы буенча уртача хезмәт хақы белән эш урыннары буенча тиешле күләмдә булмау;

- түбән хезмәт хақы;

- түбән пенсия.

9 нчы таблицада формалаштырылган проблемаларны хәл итү өчен чаралар исемлегә китерелгән.

9 нче Таблица. Кеше капиталы, хезмәт базары һәм урбанизация өлкәсендә чаралар

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
1	Арча муниципаль районында урта һәм югары һөнәри белеме булган эшсезләрнең эшсез булу сәбәпләренә анализ ясау. Халыкны эшкә урнаштыру өчен инвестицион тәкдимнәр әзерләү	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Мәшгульлек үзәкләре	-	-

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау куләме, мең сум.	Чыганақ
2	Хужалық итүче субъектлар өчен хезмәткәрләрнең хезмәт хақын арттырганда муниципаль преференцияләр бирү буенча тәкъдимнәр әзерләү	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
3	Алдыңғы сыйфатларны үстерү максаты белән урта һәм югары һөнәри белемгә ия булган гражданныр белән тренингләр үткәрү	01.09.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
4	Арча муниципаль районы территориясендә "яшелчә сертификатлары" проектын тормышка ашыру буенча тәкъдимнәр әзерләү, әлеге проектка Казан шәһәрендә яшәүчеләрне дә жаләп итеп	01.03.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
5	Шәхси ярдәмче хужалықларда кош-корт, дунгызлар һәм эре мөгезле терлекләр үстерү буенча авыл хужалыгы житештерүчеләре заказы буенча проектларны эшләү һәм гамәлгә ашыру	сентябрь 2021 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	2017 – 120,0	Бюджеттан тыш
6	АМР Урта һөнәри белем бирү оешмаларын тәмамлаучыларның ихтыяжларына анализ үткәрү һәм, кирәк булган очракта, Татарстан Республикасы Мәгариф һәм фән министрлығына әзерлек юнәлешләрен үзгәртү инициативасы белән чыгарга кирәк	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
7	Икътисадый зонаның башка муниципаль районнарыннан белгечләргә белем бирү, күнекмәләр үстерү һәм тәжибә бирү өчен АМР АПК белгечләрен әзерләү буенча Координацион-ресурс үзәген булдыру	01.03.2021 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-

№	Чара	Үтәу сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
9	АСК өлкәсендә эшче һөнәрләр буенча ел саен үткәрелә торган зона смотр-конкурсын уздыру	2019-2021 еллар.	Татарстан Республикасы Авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрлыгы, Арча муниципаль районы башкарма комитеты, икътисадый зонаның ижтимагый Инвестицион советы	-	-
10	Сатып алу вакыты кичектерелгән белгечләр өчен авыл жирлегендә арендаы торак төзү	2019-2021 еллар.	Татарстан Республикасы төзелеш, архитектура һәм торак-коммуналь хужалык Министрлыгы, икътисадый зонаның муниципаль районнары башлыклары белән берлектә, Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт торак фонды	2019 – 16 000,0 2020 – 15 800,0	"2013-2020 елларга авыл хужалыгын үстерү һәм авыл хужалыгы продукциясе, чимал һәм азык-төлек базарларын жайга салу буенча дәүләт программасы "

Бу чараларны тормышка ашыру, фаразлаулар буенча, эшкә яраклы халык санын, АМР халкының гомуми санын һәм эшлекле активлыкны арттырырга мөмкин.

Халыкның уртача тыгызлыгы күрсәткече үсеше фаразлана. 2021 елга күрсәткеч – 27,8 дән 28,5 кешегә кадәр, ә 2030 елга-1 кв. км. га 30,7 кешегә кадәр артачак.

2030 елга кадәр халык санын фаразлау халык санын арттыруны күздә тотта. Беренче этапта район халкының гомуми саны 52,5 мең кеше тәшкил итәчәк, исәп-хисап вакытына-51,9 мең кеше Арча шәһәрәндә фаразланган халык саны-18,6 мең кеше, беренче чиратта-18,9 мең кеше. Районның 13 авыл жирлегендә халык санын арттыру күздә тотыла.

5.1.4. Дәүләт һәм муниципаль идарәсе

Авыл жирлекләре житәкчеләре һәм бизнес вәкилләре белән үткәрелгән Стратегик сессия нәтижәләре буенча АМР социаль-икътисадый үсешенә «дәүләт һәм муниципаль идарә» институцион факторының төп роленә бәйле төп проблемасы ачыкланды, һәм ул дәүләт һәм муниципаль идарәнең житәрлек дәрәжәдә нәтижәле системасы буларак формалаштырылды.

Билгеле булганча, дәүләт һәм муниципаль хакимият органнары (корпоратив органнар кебек үк) Эшчәнлегенә нәтижәсе-идарә карарлары. Бу карарлар норматив хокукий актлар һәм карарларның башка рәвешләре рәвешендә рәсмиләштерелә һәм дәүләт һәм муниципаль идарәнең гомуми системасына интеграцияләнергә тиеш. Татарстан Республикасында икътисад белән индикатив идарә итү системасы шундый система буларак сайланган. Аның кысаларында, инде 15 ел дәвамында, һәр ДХБО өчен чираттагы һәм киләсе ике елга идарә итүгә дәүләт йөкләмәсе формалаша. Бу чор бюджетны планлаштыру чоры белән билгеләнгән.

Жирле үзидарә органы өчен ел саен тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләре кысаларында жирле үзидарә органы эшчәнлегенә нәтижәлеләген бәяләү күрсәткечләре, шулай ук «шәһәр округлары һәм муниципаль районнар жирле үзидарә органнары эшчәнлегенә нәтижәлеләген бәяләү турында» 2008 елның 28 апрелендәге 607 номерлы Россия Федерациясе Президенты Указы белән билгеләнгән килешүләр муниципаль районнар һәм шәһәр округлары башлыклары тарафыннан төзелә һәм имзалана.

«Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрдәгә 131-ФЗ номерлы Россия Федерациясе Федераль законың раслау дәүләт хакимиятенәң башкарма органы һәм жирле үзидарә органы хезмәттәшлегә системасын катлауландырды. Татарстан Республикасы Хөкүмәтенәң жирле үзидарә органы йөкләмәсен бирү хокукы юк, гәрчә бу эштә еш кына объектив ихтыяж булса да.

Хакимиятнең бу дәрәжәләре арасында конструктив диалог урнаштыру максатыннан, республикада Татарстан Республикасы Муниципаль берәмлекләр советы төзелде, муниципаль районнар һәм шәһәр округлары башкарма комитетлары житәкчеләрен даими рәвештә жыю гамәлгә ашырыла. Видеоконференцияләр режимында даими үткәрелә торган киңәшмәләренәң нәтижәле инструменты дип санарга мөмкин. Алар оператив мәгълүмат алырга һәм кичектергесез карарларны килештерергә мөмкинлек бирә.

«Россия Федерациясендә стратегик планлаштыру турында» 2014 елның 28 июнендәгә 172-ФЗ номерлы Федераль закон һәм «Татарстан Республикасында стратегик планлаштыру турында» 2015 елның 16 мартындагы 12-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы законы белән социаль-икътисадый үсешнен үз Стратегияләрен эшләү буенча жирле үзидарә органы вәкаләтләре билгеләнде. Әмма, стратегия һәм программалаштыруның билгеләнгән технологиясе өчен бу эшләренә республика дәрәжәсендә охшаш процесслар белән синхронизацияләү регламентлары кирәк булуы ачык күренә. Мәсәлән, авыл жирлекләренәң генераль планнары, территориаль планлаштыруның актуаль схемалары, житештерү көчләрен үстерү һәм урнаштыру программалары булмау, дәүләт программаларын гамәлгә ашыру буенча канәгәтләнмәслек бәя булмау, программалар һәм проектлар белән идарә итүнең бердәм үзәгә булмау шартларында муниципаль идарәнең нәтижәле системасын төзү мөмкин түгел. Шуңа күрә барлык муниципаль программалар да диярлек «ритуаль» программалар (алар регламент буенча булырга тиеш) характерына ия, белгечләр аларга үз эшчәнлекләре белән сирәк мөрәжәгать итә. Бер генә дәүләт программасы да тулы күләмдә тормышка ашырылмаган диярлек (мәсәлән, АМР Стратегиясен эшләгәндә 2011-2015 елларга Татарстан Республикасының социаль-икътисади үсеш

программасын үтәү анализы үткәрелгән (алга таба – 2011-2015 еллар Социаль-икътисадый үсеш программалары).

«2030 елга кадәр Татарстан Республикасын социаль-икътисадый үстерү стратегиясен раслау турында» 2015 елның 15 мартындагы 40-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы кабул ителгәннән соң хәл тагын да кискенләште. Шунуң белән бергә, бүгенге көндә жирле үзидарә органы һәм йомгакларның, бизнес һәм жәмәгәтчелек вәкилләренен, шулай ук бүген булдырылган институтларның үзара хезмәттәшлеге регламентларын билгели торган норматив хокукий актлар юк. "2011-2015 елларга исәпләнгән социаль-икътисади үсеш программасын гамәлгә ашыру нәтижәләре буенча әлеге идарә карарлары формалашырга тиеш".

Бер генә муниципаль район да, бигрәк тә аның жирлекләре дә автоном рәвештә үсә алмаганлыктан, муниципальара коммуникацияләр һәм муниципальара проектлар һәм программалар эшләү һәм кабул итү технологиясе юк.

Шунуң белән бергә АМР икътисади һәм идарә карарлары хакимиятнең тагын да югары дәрәжәдә кирәкле мәсьәләләренә хәл итү вакытына һәм тулылыгына бәйле булуын исәпкә алып, бу хәл АМР стратегиясендә компенсаторларны файдалануга китерә, һәм, бәлки, һәрвакытта да мөмкин кадәр нәтижәле карарлар кабул итү зарурлыгына китерә, шуңа күрә аларны хәл итүне агломерация идарәсенен (икътисади зона) ижтимагый советларын булдыру инструменты аша тормышка ашыру планлаштырыла), үсеш институтларының житәкчеләре республика дәрәжәсендә төп институтларга керә (Татарстан Республикасы Муниципаль берәмлекләре Советы Президиумы, Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Инвестицион совет, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты каршындагы Икътисади совет).

Дәүләт һәм муниципаль хезмәткәрләренен яңадан әзерләү һәм квалификацияләрен күтәрү системасы да артык формаль. Бер программа кысаларында төрле һөнәри кызыксынулары һәм специальләшүләре булган зур төркемнәрне формалаштыру планлаштырылган белем бирү программаларынан кирәкле эффект алырга мөмкинлек бирми.

Жирле үзидарә органы соңгы берничә елда персонал саны кыскартылган, бу исә (эш күләме кимегәндә) төрле оештыру-хокукий формадагы һәм юнәлешле муниципаль

оешмалар булдыруга китергән, алар шулай ук бюджет акчалары исәбеннән тотыла һәм жирле үзидарә органы функционалы буенча эшне башкара.

Республика тарафыннан соратып алына торган мәгълүматның күләме даими рәвештә арта. Якынча бәяләүләр буенча, жирле үзидарә органы белгечләре эш вакытының кимендә 50% ын хисап эзерләү белән мәшгуль.

Гомумән алганда, бу өлкәдә түбәндәге проблемаларны формалаштырырга мөмкин (аларны күчәргәндә аларның санын алдагы бүлекләрдә чагылдыру факты исәпкә алынган):

- агломерация үсеше турында норматив хокукый актларның булмавы;
- муниципальара проектларны һәм программаларны килештерү механизмы булмау;
- проектларны һәм программаларны эшләүне һәм мониторинглауны координацияләү, шулай ук бер программадан икенчесенә ресурсларны күчерү буенча тәкъдимнәр эзерләү өчен җаваплы бердәм республика органы булмау;
- жирле үзидарә органы типлаштырылган структурасы булмау;
- сорала торган хисап мәгълүматының арта бара торган күләме;
- жирле үзидарә органы хезмәткәрләрен аларның эш нәтижеләренә бәйлелек булмау.

Алдагы бүлекләрдә өстәмә тасвирланган әлеге проблемаларны хәл итү өчен түбәндәге чараларны тормышка ашыру тәкъдим ителә.

10 нче Таблица. Дәүләт һәм муниципаль идарә өлкәсендә чаралар

№	Чара	Үтәү сроклары	Җаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
1	Фикер алышуга тәкъдим итү икътисадый зонаның иҗтимагый Инвестицион советы турында:	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, икътисадый зонаның иҗтимагый Инвестицион советы, Татарстан	-	-

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
1.1.	Агломерация үсешә буенча норматив хокукый актлар пакетын эшләү зарурилыгы		Республикасы Икътисад министрлыгы	-	-
1.2.	муниципальара проектларны һәм программаларны килештерү механизмын эшләү			-	-
1.3.	ММИНЫҢ типлаштырылган структурасын эшләү			-	-
1.4.	үтәләше мониторингы нәтижеләре буенча бер программадан икенчесенә ресурсларны күчерү буенча тәкъдимнәр эзерләү, мониторинглау һәм эзерләү буенча бердәм республика органын төзү турында			-	-
1.5.	Татарстан Республикасы социаль- икътисадый мониторинг комитеты һәм аның территориаль органны аша			-	-

№	Чара	Үтәу сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
	кирәкле мәгълүмат жыюны күз алдында тота торган Татарстан Республикасынын соратып алына торган хисап мәгълүматының күләмен киметү турында				
1.6.	Муниципаль хезмәткәрләрнен квалификациясен күтәрү программаларынын нәтижелелеген арттыру программаларынын нәтижелелеген күтәрү, муниципаль идарә системасында иң яхшы тәҗрибәләрне өйрәнү өчен муниципаль районнарда аккредитацияләнгән стажировка мәйданчыклары булдыруны күздә тота			-	-
2	Татарстан Республикасынын башка муниципаль берәмлекләрендә	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, ТР Казан Федераль	-	-

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау куләне, мең сум.	Чыганак
	башкарма комитетларның структур бүлекчәләре өчен нәтижәлелекнең төп күрсәткечләрен формалаштыру проектын эшләү һәм түбәндәге өстәмәләр хисабына хезмәткәрләргә кызыксындыру фондын булдыру проектын эшләү һәм тәкъдим итү: - махсус хезмәт шартлары өчен түләүләр (хезмәттәге югары казанышлар өчен, 40-150%); - айлык акчалата бүләк (хезмәттәге югары казанышлар өчен, 100% ка кадәр).		Университеты		

Алдагы бүлекләрдә санап үтелгән чараларның жыйелма таблицасы 11 таблицада китерелгән.

11 нче Таблица. Институциональ факторлар буенча чаралар жыйелмасы

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме, мең сум.	Чыганак
1	Икътисадый зонаның ижтимагый инвестицион советын формалаштыру (далее –ИЗИИС)	01.12.2021 ел.	Икътисадый зонаның муниципаль районнары башлыклары ТР Икътисад министрлыгы белән берлектә	-	-
2	Карау өчен тәкъдимнәр әзерләү ИЗИИС. Муниципаль берәмлекләрене бюджеттан тыш чыганақларны жәлеп итү хисабына гамәлгә ашырыла торган инвестиция проектлары буенча чираттагы финанс елына муниципаль берәмлекләр бюджетында өстәмә алынган керемнәрне саклап калу механизмын кулланып салым салу базасын арттыруга стимуллаштыру турындагы тәкъдимнәрне Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты каршындагы Икътисадый совет утырышында Татарстан Республикасы икътисад министры Мидхәт Шәһиәхмәтов тәкъдим итте.	01.10.2021 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
3	АМР Инвестицион меморандумын Татарстан Республикасы һәм Россия Федерациясә төбәкләре товар житештерүчеләренән Арча муниципаль районында житештерергә мөмкин булган продукциягә ихтыяжы турындагы мәғлүмәт нигезендә эшләү	01.06.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
4	Татарстан Республикасы Дәүләт заказы агентлыгы, республика маркетинг үзәге һәм Татарстан Республикасы Инвестиция меморандумыннан электрон каталогтан даими алынучы мәғлүмәт нигезендә инвестицион урыннарның электрон базасын формалаштыру	01.06.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	10	АМР бюджеты
5	Үз эшчәнлеген АМР (һәм башка муниципаль берәмлекләр) территориясендә гамәлгә ашыручы хужалык итүче субъектларны теркәү мәсьәләсен Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты каршындагы Икътисадый советка кертү	01.10.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
6	АМР территориясендә инвестицион йөкләнеш Турында үз производстволарын яки филиалларын булдырырга планлаштыручы	01.10.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма	-	-

	инвесторлар белән инвестицион килешүләр өчен тәкъдимнәр әзерләү, аның асылы АМР территориясендә муниципаль преференцияләргә алмашка салым исәбенә куюдан гыйбарәт		комитеты		
7	Файдаланылмаган житештерү мәйданнары, шул исәптән жир кишәрлекләре реестрын формалаштыру һәм инвентаризацияләү	01.06.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
8	Файдаланылмаган житештерү мәйданнары, шул исәптән жир кишәрлекләре реестрын формалаштыру һәм инвентаризацияләү	01.09.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	-	-
9	Агломерация кысаларында муниципальара инвестицион проектлар буенча тәкъдимнәр формалаштыру	01.09.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	-	-
10	Инвестицион проектларны тормышка ашыру, шул исәптән:				
10.1.	<i>Бәрәңгене тирәнтен эшкәртү заводы төзелеше</i>	2020-2022 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, ТР Авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрлыгы, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, ТР Инвестицион үсеш агентлыгы	Инвестицияләр күләме – 1 200 000,0	

10.2.	<i>Төзелеш материаллары эңитештеру. Авыл хужалыгы агрегатларын ремонтлау (ШЭ Фасахиев Д. Ш.)</i>	2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	2020 – 20 000,0 2021 – 2 400,0 2022 – 2 400,0	Бюджетта н тыш
10.3.	<i>Союз " АХКСЫ яшелчләр эшкәртү буенча эңитештерүне булдыру»</i>	2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	2019 – 45 000,0 2020 – 45 000,0	Бюджетта н тыш
10.4.	<i>Алга " АХЖК ярмаларын эшкәртү буенча эңитештерүне булдыру»</i>	2016-2022 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	2020 – 30 000,0 2021 – 30 000,0	Бюджетта н тыш
10.5.	<i>Муниципаль сәнәгать паркын төзү. Профильле юнәлеш-авыл хужалыгы продукциясен эшкәртү</i>	2018-2020 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, ТР Авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрлыгы, Татарстан Республикасы	2018 – 69 660,0 2019 – 72 360,0 2020 – 165 000,0	ТР бюджеты

			Икътисад министрлыгы, ТР Инвестицион үсеш агентлыгы, Агросәнәгать паркының потенциалы резидентлары-шәхси инвесторлар		
10.6.	<i>Армада "ИК ЖЧЖен арендага тапшыру өчен эшмәкәрләр майданнары төзү»</i>	2020-2021 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, шәхси инвесторлар	2020 – 30 000,0 2021 – 30 000,0	Бюджетта н тыш
10.7.	<i>Авыл хужалыгын эшкәртү проектын гамәлгә ашыру: сәт пакетлау, катнаш азык эшмәкәрләр, СПК ит эшкәртү «Идел бие заводы " сәт алмаштыргычлары, премикслар һәм катнаш азык эшмәкәрләр биечә Идел бие заводы»</i>	2019-2020 еллар.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	72 000,0	Бюджетта н тыш
10.8.	<i>"Армада" ИК ЖЧЖ архитектура бетон эшмәкәрләр төзү»</i>	2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	90 000,0	Бюджетта н тыш
10.9.	<i>"Армада»ИК ЖЧЖ архитектура бетоны эшмәкәрләр төзү «Агромасло" ЖЧЖ көнбагыш мае эшмәкәрләрне булдыру»</i>	2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма	900 000,0	Бюджетта н тыш

			комитеты, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, шәхси инвесторлар		
11	Эшкуарлар һәм икътисади актив булмаган халык белән стратегик сессияне үткөрү	Квартал саен	Арча муниципаль районы башкарма комитеты икътисад зонасына керүче муниципаль берәмлекләр эшкуарларын чакырып	-	-
12	Электрон база (реестр) һәм АМР территориясендә гамәлдә булмаган житештерү мәйданнары һәм жир кишәрлекләре (алга таба-"ПМ" БД) тиешле ИТ - тышчасы булдыру, алар яңашәсендәге кишәрлекләргә һәм инженер-техник тәмин итү челтәрләрен жентекләп тасвирлау	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Татарстан Республикасы мәгълүматлаш тыру һәм элемтә министрлыгы, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, икътисади зонага керүче муниципаль берәмлекләрен ИК	10	АМР бюджеты
13	КФҮтә эшкуарлар өчен бер тәрәзә системасын булдыру. АМР КФҮ тәрәзәсә аша эш регламентын эшләү	01.03.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
14	Оптимальләштерү чаралары нәтижәсендә азат ителә торган социаль өлкә учреждениеләре мөлкәтен муниципаль казнага тапшыру	01.12.2019 ел.	Арча муниципаль районы башкарма	-	-

	регламентын эшлэу. Бу объектлар турында "ПМ" электрон БДГА (реестр)		комитеты		
15	АМР территориясендә тормышка ашырыла торган программалар һәм проектлар мониторингы регламентын эшлэу	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
16	Икътисадый зонаның Маркетинг үзәген әлеге эш өчен жаваплылык үзәге итеп билгеләп, жирле товар житештерүчеләр продукциясен алга этәрүен мәгълүмати-аналитик системасын эшлэу һәм гамәлгә кертү	01.12.2020 ел.	Татарстан Республикасы мәгълүматлаштыру һәм элемтә министрлыгы, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, икътисадый зонаның ижтимагый Инвестицион советы	-	-
17	Арча муниципаль районында урта һәм югары һөнәри белеме булган эшсезләрнең эшсез булу сәбәпләренә анализ ясау. Халыкны эшкә урнаштыру өчен инвестицион тәкъдимнәр әзерләу	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, Мәшгульлек үзәкләре	-	-
18	Хужалык итүче субъектлар өчен хезмәткәрләрнең хезмәт хакын арттырганда муниципаль преференцияләр биерү буенча тәкъдимнәр әзерләу	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
19	Алдыңгы сыйфатларны үстерү максаты белән урта һәм югары һөнәри белемгә ия булган гражданныр белән тренингләр үткәрү	01.09.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
20	Арча муниципаль районы территориясендә "яшелчә сертификатлары" проекты тормышка ашыру буенча тәкъдимнәр әзерләу, әлеге проектка Казан шәһәрәндә яшәүчеләрне дә жәлеп итеп	01.03.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
21	Шәхси ярдәмче хужалыкларда кош-корт, дунгызлар һәм эре мөгезле терлекләр үстерү буенча авыл хужалыгы житештерүчеләре заказы	сентябрь 2021 ел.	Арча муниципаль районы башкарма	2017 – 120,0	Внебюджетный

	буенча проектларны эшләү һәм гамәлгә ашыру		комитеты		
22	АМР Урта һөнәри белем бирү оешмаларын тәмамлаучыларның ихтыяжларына анализ үткөрү һәм, кирәк булган очракта, Татарстан Республикасы Мәгариф һәм фән министрлыгына әзерлек юнәлешләрен үзгәртү инициативасы белән чыгарга кирәк	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
23	Икътисадый зонаның башка муниципаль районнарыннан белгечләргә белем бирү, күнекмәләр үстөрү һәм тәҗрибә бирү өчен АМР АПК белгечләрен әзәрләү буенча Координацион-ресурс үзәген булдыру	01.03.2021 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты	-	-
24	АПК өлкәсендә эшче һөнәрләр буенча ел саен үткәрелә торган зона смотр-конкурсын уздыру	2019-2021 еллар.	Татарстан Республикасы Авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрлыгы, Арча муниципаль районы башкарма комитеты, икътисадый зонаның иҗтимагый Инвестицион советы	-	-

25	Сатып алу вакыты кичектерелгән белгечләр өчен авыл жирлегендә арендалы торак төзү	2019-2021 еллар.	Татарстан Республикасы төзелеш, архитектура һәм торак-коммуналь хужалык Министрлыгы, икътисади зонаның муниципаль районнары башлыклары белән берлектә, Татарстан Республикасы Президенты каршындагы Дәүләт торак фонды	2019 – 16 000,0 2020 – 15 800,0	«2013-2020 елларга авыл хужалыгы һәм авыл хужалыгы продукциясе, чимал һәм азык-төлек базарлары һәм жайгасу буенча дәүләт программасы»
26	МИЗ турында фикер алышуга тәкъдим итү:	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, икътисади зонаның ижтимагый Инвестицион советы, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы	-	-
26.1.	агломерация үсеше буенча норматив хокукый актлар пакетын эшләү зарурилыгы			-	-
26.2.	муниципальара проектларны һәм программаларны килештерү механизмын эшләү			-	-
26.3.	жирле үзидарә органының типлаштырылган структурасын эшләү			-	-
26.4.	үтәләше мониторингы нәтижеләре буенча бер программадан икенчесенә ресурсларны күчерү буенча тәкъдимнәр әзерләү, мониторинглау һәм әзерләү буенча бердәм республика органын төзү турында			-	-
26.5.	Татарстан Республикасы социаль-икътисади мониторинг комитеты һәм аның территориаль органнары аша кирәкле мәгълүмат жыюны күз алдында тотаткан Татарстан Республикасының соратып алына торган һисап мәгълүматының күләмен киметү турында			-	-
26.6.	муниципаль хезмәткәрләренң квалификациясен күтәрү программаларының нәтижеләлеген арттыру программаларының			-	-

	нәтижелелеген күтәрү, муниципаль идарә системасында иң яхшы тәҗрибәләрне өйрәнү өчен муниципаль районнарда аккредитацияләнган стажировка мәйданчыклары булдыруны күздә тоту			
27	Татарстан Республикасының башка муниципаль берәмлекләрендә башкарма комитетларның структур бүлекчәләре өчен нәтижелелекнең төп күрсәткечләрен формалаштыру проектын эшләү һәм түбәндәге өстәмәләр хисабына хезмәткәрләрне кызыксындыру фондын булдыру проектын эшләү һәм тәкъдим итү: - махсус хезмәт шартлары өчен түләүләр (хезмәттәге югары казанышлар өчен, 40-150%); - айлык акчалата бүләк (хезмәттәге югары казанышлар өчен, 100% ка кадәр).	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты, ТР Казан Федераль Университеты	-

Программаны тормышка ашыруда мөһим рольгә ия булган институциональ материцаның төп блогына кермәгән, тормыш куркынычсызлыгы юнәлешендә өстәмә чаралар (Татарстан Республикасы Экология министрлыгы һәм Татарстан Республикасы буенча гадәттән тыш хәлләр Баш идарәсе искәртмәләре һәм тәкъдимнәре нигезендә кертелгән) (12 нче Таблица).

12 нче Таблица

№	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме (мен сум)	Чыганак
1	Планлаштырылган чараларны тормышка ашыру нәтижелелеге индикаторларын беркетеп, янгынга каршы куркынычсызлыкны, шулай ук су объектларында кешеләрнең юл куркынычсызлыгын һәм куркынычсызлыгын тәмин итү буенча муниципаль программа эшләү	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты,	-	-
2	Экологик куркынычсызлыкны тәмин итү, әйләнә-тирә мохитне саклау һәм табигатьтән рациональ файдалану өлкәсендә муниципаль программа эшләү	01.12.2020 ел.	Арча муниципаль районы башкарма комитеты,	-	-

Программаны тормышка ашыруда мөһим әһәмияткә ия булган институциональ матрицаның төп блогына кермәгән сәламәтлек саклау юнәлешендә өстәмә чаралар (Татарстан Республикасы Сәламәтлек саклау министрлыгы тәкъдиме нигезендә кертелгән) (13 нче Таблица)

Төп максат: сәламәтлекне саклау һәм озын гомерлек. Хәзерге демографик шартларда сәламәтлек мәсьәләсен иң актуаль дип санарга мөмкин.

Бурыч:

- халыкка сыйфатлы һәм уңайлы медицина ярдәме күрсәтү;
- медицина хезмәтләрен кулланучыларны актив жәлеп итеп, профилактик кластерның алга таба үсеше;
- сәламәт яшәү рәвешен пропагандалау буенча коммуникацион кампания уздыру;
- халыкка беренчел медик-санитар ярдәм күрсәтүне камилләштерү;
- «Татарстан Республикасының Электрон сәламәтлек саклау» бердәм дәүләт мәгълүмат системасын камилләштерү һәм алга таба үстерү.;
- дөвәләунның югары технологияле алымнарын алга таба үстерү, халыкка, шул исәптән авыл халкына да үтемлекне тәэмин итү;
- тармакның кадрлар потенциалын үстерү;

13 нче Таблица. Сәламәтлек саклау өлкәсендә чаралар

№ п/п	Чара	Үтәү сроклары	Жаваплы башкаручы	Финанслау күләме (мең сум)
1	Халыкның актив тормыш дәвамлылыгын арттыру: - сәламәт яшәү рәвешен формалаштыру һәм авыруларны профилактикалау; миокард инфаркты һәм инсульт белән авыручылар санын киметү. - авыруның I-II стадиясендә яман шеш авырулары белән авыручыларның ачыклануын арттыру; - туберкулез иртә стадиядә ачыкланган	2019-2030 еллар	Арча үзәк район хастаханәсе «дәүләт автоном сәламәтлек саклау идарәсе»	

	<p>авырулар өлөшөн арттыру;</p> <p>- эчкечелек, наркомания белән авыручылар саны кимү</p>			
2.	<p>Йогышлы булмаган авыруларны медицина профилактикасы һәм сәламәт яшәү рәвешен формалаштыру системасын үстерү, шул исәптән массакуләм мәгълүмат чаралары аша, профилактик акцияләр һәм үнкөнлекләр кысаларында балаларда да.</p> <p>Тәмәке, алкоголь, наркотик чаралар һәм психоактив матдәләр куллануны киметүне дә кертеп, бәйлелекне профилактикалау</p>	2019-2030 еллар	Арча үзәк район хастаханәсе «дәүләт автоном сәламәтлек саклау идарәсе»	
3	<p>Оештыру һәм үткәрү:</p> <p>- Өлкән халыкның аерым төркемнәрен диспансерлаштыру;</p> <p>ятим балаларны һәм ата-ана каравыннан мәхрүм калган балаларны, шул исәптән уллыкка (кызлыкка алынган), тәрбиягә яисә патронат гаиләгә диспансерлаштыру;</p> <p>- балигь булмаганнарга профилактик медицина тикшерүләре уздыру.</p>	2019-2030 еллар	Арча үзәк район хастаханәсе «дәүләт автоном сәламәтлек саклау идарәсе»	
4	<p>Арча районы халкына беренчел медик-санитар ярдәм күрсәтүче сәламәтлек саклау учреждениеләренә матди-техник базасын ныгыту;</p>	2019-2030 еллар	Арча үзәк район хастаханәсе «дәүләт автоном сәламәтлек саклау идарәсе»	ТР бюджеты
4.1	<p>Яңа модульле ФАПлар төзелешен дәвам итү.</p> <p>Үткәрү</p> <p>район үзәк хастаханәсе, авылның сәламәтлек саклау учреждениеләре биналарын реконструкцияләү һәм капитал ремонтлау, шул исәптән авыл мәктәпләре, төзелә торган күп функцияле үзәкләр биналарына фельдшер-акушерлык пунктларын күчерү.</p>	2019-2030 еллар	Арча үзәк район хастаханәсе «дәүләт автоном сәламәтлек саклау идарәсе»	ТР бюджеты
5	<p>Арча районы халкының югары технологияле медицина ярдәме күрсәтүгә булган ихтыяжын тәмин</p>	2019-2030 еллар	Арча үзәк район	

	итү, әлеге категория затларның квоталар нигезенде федераль һәм республика дэвалау учрежденислэренэ жиберү.		хастаханэсе «дэүлэт автоном сэламэтлек саклау идарэсе»	
	Бала үсеше бозылуларының пренаталь (бала туганчы) диагностикасын оештыру һәм уздыру	2019-2030 еллар	Арча үзэк район хастаханэсе «дэүлэт автоном сэламэтлек саклау идарэсе»	
	Сэламэтлек саклауда сыйфат менеджментының заманча принципларын керту	2020 ел.	Арча үзэк район хастаханэсе «дэүлэт автоном сэламэтлек саклау идарэсе»	
5.1	Медицина кадрларының квалификациясен күтэру һәм һөнэри яктан яңадан эзерләу	2019-2030 еллар.	Арча үзэк район хастаханэсе «дэүлэт автоном сэламэтлек саклау идарэсе» КГМА	
5.2	Бер тапкыр бирелэ торган компенсация түләүлэре («Земский врач») программасы кысаларында белгечлэрне жалеп иту буенча эш уздыру»)»	2019-2030 еллар.	Арча үзэк район хастаханэсе «дэүлэт автоном сэламэтлек саклау идарэсе»	
5.3	Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының «табиб-белгечлэргэ Татарстан Республикасы Хөкүмэте грантлары турында " 2014 ел, 25 февраль, 120 нче карарына туры китереп, Татарстан Республикасы Хөкүмэте грантларын биру программасы кысаларында белгечлэрне жалеп иту буенча эшне уздыру»	2019-2030 еллар	Арча үзэк район хастаханэсе «дэүлэт автоном сэламэтлек саклау идарэсе»	
5.4	Муниципаль берәмлеклэр өчен табибларны адреслы эзерләу буенча социаль программаны гамэлгэ ашыру, табиб кадрларына ихтыяж булган муниципаль берәмлек бюджетына уку бэясенен 50	2019-2030 еллар.	Арча үзэк район хастаханэсе «дэүлэт автоном сэламэтлек	

	проценты түлөү шарты белән, һәм укучыларның 50 проценты – үзлөрөнә		саклау идарәсе»	
6.	Аерым категория гражданның кирәкле дару препаратларына һәм медицина әйберләренә булган ихтыяжын тәмин итү. Дарулар белән тәмин итү системасын камилләштерү, шул исәптән амбулатор шартларда. Аерым категория гражданның кирәкле дару препаратларына һәм медицина әйберләренә булган ихтыяжын канәгатьләндерү	2019-2030 еллар.	Арча үзәк район хастаханәсе «дәүләт автоном саламәтлек саклау идарәсе»	
7.	Саламәтлек саклау тармагын мәгълүматлаштыру	2019-2030 еллар.	Арча үзәк район хастаханәсе «дәүләт автоном саламәтлек саклау идарәсе»	

Чараларны тормышка ашырудан көтелгән нәтижәләр:

- саламәт яшәү рәвешен формалаштыру һәм авыруларны профилактикалау хисабына халыкның актив тормыш дөвамлылыгын арттыру;
- йөрәк-кан тамырлары авыруларыннан авырулар һәм үлүчеләр саны кимү.
- яман шеш авыруларының I-II стадиясендә ачыклануын арттыру, бер еллык үлемне һәм авырганлыкны киметү.

Институциональ матрицаны анализлау һәм институциональ факторларның тиешле эшчәнлек юнәлешләренә йогынтысы кысаларында АМР социаль-икътисади үсешенә комачаулаучы алдагы бүлекләрдә санап үтелгән проблемалар билгеләнде. 1 рәсемдә төп проблемаларның агачы һәм аларның функциональ сәбәбе-тикшерү элементләре күрсәтелгән.

матрицаның, шулай ук горизонталь беренче баскычында матрица, күчерелгән чаралар жыелма исемлегеннән (11 таблица). Матрицаның диагональ элементлары тутырылмый, ә калган элементларда вертикаль баганасында санап үтелгән чараның тиешле юлда күрсәтелгән бер яки берничә чарага тәэсир итү дәрәжәсе билгеләнә. Авырлыгы югарырак булган саен, йогынтысы дәрәжәсе югарырак. "0» әһәмиятен бәйлелек булмау характерлый. «10» әһәмияте тулы бәйлелекне характерлый, ягъни бәйле чара башлангыч чараны үтәмәгәндә гамәлгә ашырыла алмый. Мәсәлән,» 1 нче Чара «тәэсир итү коэффициенты белән» 2 «чарасын гамәлгә ашыруга»10 " га тигез тәэсир итә. Бу «1 нче Чара» н башкармаганда «2 нче Чара» тормышка ашмаячак дигән сүз. Әгәр йогынты коэффициенты 5 балл күләмендә билгеләнсә, «2 чара " га төзәтмәләр кертү таләп ителә. Шундый ук башлангыч чараны өлешчә үтәгәндә бәйле чарага төзәтмәләр кертү таләп ителә. Шул ук вакытта чаралар исемлеге дә, сроклары да, финанслау күләмнәре дә төзәтелергә тиеш.

АМР стратегиясе АМР депутатлар Советы тарафыннан раслана. Аны актуаль халәттә тоту максатыннан, аның чаралары ел саен таянып планлаштыру методын кулланып тулыландырыла яки төзәтелә. АМР стратегиясе һәм аңа үзгәрешләр АМР һәм махсус икътисади зонада ачыктан-ачык фикер алышуларга чыгарыла, шуннан соң АМР Советы тарафыннан раслана.

АМР стратегиясен гамәлгә ашыру өчен җаваплылык үзәге булып АМР башкарма комитетының икътисад бүлеге тора.

АМР башкарма комитеты каршында баланс комиссиясе төзелә, анда квартал саен жирлекләрнең социаль-икътисади үсеш планнарын тормышка ашыру мониторингы нәтижәләре карала һәм аларга төзәтмәләр кертү турында карарлар кабул ителә. Баланс комиссиясе составына АМР башкарма комитеты житәкчесе, аның урынбасарлары, авыл жирлекләре башлыклары, бюджет барлыкка китерүче предприятиеләр житәкчеләре, Татарстан Республикасы Икътисад министрлыгы, Татарстан Республикасы Авыл хужалыгы һәм азык-төлек министрлыгы һәм башка министрлыктар вәкилләре керә.

АМР ның әлеге стратегиясе АМР составына керүче жирлекләрнең социаль-икътисади үсеш планнарын эшләү өчен нигез булып тора. АМР стратегиясенең төп

максатларыннан һәм бурычларыннан чыгып, авыл жирлекләренең социаль-иқтисади үсеш планнары эшләнде, шунуң нәтижәсендә АМР стратегиясен гамәлгә ашыруның нәтижәлелеген бәяләү авыл жирлекләренең үсеш планнарын үтәүнең нәтижәлелеген бәяләү белән аерылгысыз башкарылачак

Үз чиратында, АМР авыл жирлекләрен үстерү планнарын актуаль халәттә тоту максатыннан, аларның чаралары ел саен тайгак планлаштыру методын кулланып тулыландырыла яки төзәтелә. АМР авыл жирлекләрен үстерү планнары һәм аларга үзгәрешләр АМР һәм иқтисадый зонаның ижтимагый Инвестицион советының ачык фикер алышуларга кертелә, шуннан соң авыл жирлекләре башлыклары тарафыннан раслана.

8. Социаль-иқтисадый нәтижәлелеккә бәя бирү АМР стратегиясен тормышка ашыру

АМР стратегиясен гамәлгә ашыруның социаль-иқтисадый нәтижәлелеге 2030 елга билгеләнгән максатчан индикаторларга ирешү дәрәжәсе буенча бәяленә:

- ✓ - тулай территорияль продуктның 80% артуы;
- ✓ - хезмәт житештерүчәнлегә 65% дәрәжәдә;
- ✓ - Арчада хезмәт хакы 85% ка артуы;
- ✓ - эшкә яраклы халык саны 15%кә кимегән;
- ✓ - социаль өлкә хезмәтләре белән тәэмин итү нормативтан ким булмаган дәрәжәдә;

гомер озынлыгын 75 яшькә кадәр арттыру.

Арча муниципаль районының 2030 елга кадәр фаразланган күрсәткечләре

Күрсәткечләр	Еллар	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2024	2025	2030
улаем эчке продукт үсеше темпы, 2015 елга карата чагыштырма бәяләрдә %	Инерцион сценарий буенча	107,3	106,5	106	105,5	107	107,8	108,8	109,6	110,7
	База сценарие буенча	107,5	106,7	107	105,6	107,3	108,1	109,1	109,9	111
	Оптимистик сценарий буенча	107,7	106,9	107,3	105,9	107,5	108,3	109,3	110,1	111,2
Хезмәт житештерүчәнлегә, млн.	Инерцион сценарий буенча	0,860	0,890	0,935	0,974	1,033	1,099	1,191	1,290	1,386

сум	База сценарие буенча	0,859	0,891	0,945	0,985	1,048	1,118	1,215	1,321	1,422
	Оптимистик сценарий буенча	0,859	0,893	0,949	0,992	1,058	1,131	1,231	1,341	1,423
Уртача еллык халык саны-мең кеше.	Инерцион сценарий буенча	52,53	52,40	52,55	52,65	52,70	52,80	52,85	52,90	52,95
	База сценарие буенча	52,78	52,65	52,80	52,90	52,95	53,05	53,10	53,15	53,20
	Оптимистик сценарий буенча	52,93	52,80	52,95	53,05	53,10	53,20	53,25	53,30	53,35
Эшсезлек дәрәжәсе, %	Инерцион сценарий буенча	0,64	0,63	0,61	0,6	0,58	0,56	0,55	0,52	0,51
	База сценарие буенча	0,63	0,62	0,60	0,59	0,57	0,55	0,54	0,51	0,50
	Оптимистик сценарий буенча	0,62	0,61	0,59	0,58	0,56	0,54	0,53	0,5	0,49
Эшчеләрнең исемлек буенча уртача саны-мең кеше.	Инерцион сценарий буенча	10,93	11,25	11,35	11,50	11,60	11,75	11,80	11,94	12,30
	База сценарие буенча	10,96	11,28	11,38	11,53	11,63	11,78	11,83	11,96	12,33
	Оптимистик сценарий буенча	10,98	11,30	11,40	11,55	11,65	11,80	11,85	11,98	12,55
Бер кешегә, кв. метрга исәпләгәндә торакның гомуми мәйданы белән тәэмин ителеш	Инерцион сценарий буенча	23,3	23,8	24,6	25,1	25,3	26,1	26,4	27,0	27,5
	База сценарие буенча	23,6	24,1	24,9	25,4	25,6	26,4	26,7	27,3	27,8
	Оптимистик сценарий буенча	23,9	24,4	25,2	25,7	25,9	26,7	27,0	27,6	28,1
Даими рәвештә физик культура һәм спорт белән шөгыльләнүче халык өлеше, %	Инерцион сценарий буенча	33,0	37,0	40,0	42,0	44,0	48,0	51,0	53,0	56,0
	База сценарие буенча	33,3	37,3	40,3	42,3	44,3	48,3	51,3	53,3	56,3
	Оптимистик сценарий буенча	33,6	37,6	40,6	42,6	44,6	48,6	51,6	53,6	56,6
тулай территорияль продукт да кече һәм урта бизнес өлеше, %	Инерцион сценарий буенча	29,4	31,3	32,0	33,5	34,2	35,1	37,3	38,8	39,9
	База сценарие буенча	29,7	31,6	32,3	33,8	34,5	35,4	37,6	39,1	40,2
	Оптимистик сценарий буенча	30,0	31,9	32,6	34,1	34,8	35,7	37,9	39,4	40,5
урта һәм урта предприятиеләр хезмәткәрләренен исемлек буенча уртача саны (Тышкы	Инерцион сценарий буенча	23	23,6	24,1	24,6	31,2	31,9	32,4	32,7	33,3
	База сценарие буенча	23,2	23,8	24,3	24,8	31,4	32,1	32,6	32,9	33,5

яраштыруларсыз) барлык предприятиелэр һәм оешмалар хезмэткэрлэренен (тышкы уртак предприятиелэрдэн башка) өлөшө, %	Оптимистик сценарий буенча	23,3	23,9	24,4	24,9	31,5	32,2	32,7	33	33,6
2015 елга кече (микропредприятиелэрне дә кертеп) һәм урта предприятиелэрнен (гамәлдәге баялардә) эйләнеше үсешенен жыелган темпы, %	Инерцион сценарий буенча	101	103	104	105,5	107	108	112	113	118
	База сценарие буенча	102	104	107	108	110	112	116	118	125
	Оптимистик сценарий буенча	105	107	111	114	117	120	128	131	144
Сәнагаты житештерүенен гомуми күләмдә инновацион продукция өлөшө, %	Инерцион сценарий буенча	7	7,5	8,5	9	10	10,5	11	12	14
	База сценарие буенча	8,5	9	10	10,5	11,5	12	12,5	13,5	15,5
	Оптимистик сценарий буенча	10,5	11	12	12,5	13,5	14	14,5	15,5	17,5
Төп капиталга республика инвестицияларендә муниципаль район өлөшө, %	Инерцион сценарий буенча	11,4	12,3	14,1	15,2	16,8	17,3	17,9	18,6	19,4
	База сценарие буенча	11,6	12,5	14,3	15,4	17	17,5	18,1	18,8	19,6
	Оптимистик сценарий буенча	11,7	12,6	14,4	15,5	17,1	17,6	18,2	18,9	19,7
Жан башына акчалата керем (бер айга уртача), сум	Инерцион сценарий буенча	15220	16125	17550	18800	19650	20740	21540	22500	23450
	База сценарие буенча	15450	16355	17780	19030	19880	20970	21770	22730	23680
	Оптимистик сценарий буенча	15600	16505	17930	19180	20030	21120	21920	22880	23830

Арча муниципаль районының 2030 елга кадәр керем һәм чыгымнарының фаразланган бюджеты (мен сум)

	2021 елга фараз	2030 елга фараз
КЕРЕМ	1 066 367,0	1 076 056,0
шул ичәнтән үз	421 067,0	455 906,0
Салым керемнәре	390 803,0	423 486,0
Физик затлар керемнә салым	306 210,0	335 850,0
Акцизлар	22 148,0	23 856,0
Бердәм керемгә салымнар	26 550,0	26 830,0
Физик затлар милкенә салым	6 220,0	6 600,0
Жир салымы	22 550,0	22 850,0
Дәүләт пошлинасы	5 825,0	6 050,0
Башка салым керемнәре	1 300,0	1 450,0
Салым булмаган керемнәр	30 264,0	32 420,0
Дәүләт һәм муниципаль милкәтәге мөлкәтне файдаланудан керемнәр	6 725,0	7 155,0
Өйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты ясаган өчен түләү	1 554,0	1 955,0
Түләүле хезмәтләр күрсәтүдән башка керемнәр	880,0	975,0
Жир/мөлкәт сатудан керемнәр	5 980,0	6 450,0
Штрафлар, санкцияләр, зыяны каплау	3 740,0	4 100,0

Башка салым булмаган керемнәр	11 385,0	11 785,0
Түләусез керемнәр	645 300,0	620 150,0
Барлығы:	1 066 367,0	1 076 056,0
ЧЫГЫМ	1 064 655,0	1 072 795,0
Гомумдәүләт мәсьәләләре:	82 450,0	83 210,0
Милли оборона	2 440,0	2 740,0
Хокук саклау эшчәнлегенә	1 960,0	2 254,0
Милли икътисад	56 210,0	56 800,0
Торак-коммуналь хужалык	68 145,0	68 955,0
Табигать саклау чаралары	580,0	625,0
Мегариф	680 150,0	681 900,0
Мәдәният, кинематография, массакүләм мәгълүмат чаралары	90 125,0	91 245,0
Социаль сәясәт	33 100,0	34 956,0
Сәламәтлек	745,0	810,0
Физик культура һәм спорт	1 700,0	1 850,0
Бюджетара трансфертлар	47 050,0	47 450,0
Барлығы:	1 064 655,0	1 072 795,0
Бюджет үтәлеше нәтижәсе (дефицит" -, профицит" +")	1 712,0	3 261,0